

FETİHTEN SONRA KIBRIS'TA KURULAN İLK OSMANLI VAKIFLARI*

FIRST VAKIFS ESTABLISHED IN CYPRUS UPON THE
OTTOMAN CONQUEST

Abdüllatif ARMAĞAN **

Makale Bilgisi

Başvuru: 28.09.2022

Kabul: 29.09.2022

Article Info

Received, Sept,28,2022

Accepted: Sept,29,2022

Öz

1571'de Kıbrıs'ın fethinden sonra Osmanlıların adada kurmuş olduğu en önemli teşkilatlardan biri vakıf teşkilatı olmuştur. Osmanlı hâkimiyetine girmesi ve ardından Osmanlı idari kurumlarının tesis edilerek Kıbrıs Beylerbeyliğinin oluşturulması ve nihayet Anadolu'dan Türk-İslam ahalinin yerleştirilmesiyle Kıbrıs, klasik bir Osmanlı toprağı kimliğini kazanmış ve adada ilk vakıflar kurulmaya başlanmıştır. Fetihden hemen sonra adada Osmanlı vakıf düzeninin oluşması için her türlü ortam hazırlanmıştır. Nitekim 1572'de Sultan II. Selim tarafından ilk vakıf kurulduktan sonra adaya atanan yüksek rütbeli asker ve yöneticiler de vakıf faaliyetlerine girişmişlerdir.

Kıbrıs'ta kurulan ilk Osmanlı vakıflarının en önemlileri arasında Sultan II. Selim Vakfı (1572), Kıbrıs Fatihî Lala Mustafa Paşa Vakfı (11 Mayıs 1579), Kıbrıs Beylerbeyi Kaptan-ı Derya Cafer Paşa bin Abdülmennan vakıfları (17 Ocak 1590, 2 Ağustos 1599, 4 Ocak 1602 ve 27 Mayıs 1607) ile sâbık Baf Sancakbeyi Mehmet Bey bin Ebubekir Vakfı (7 Kasım 1592) gibi vakıflar yer almaktadır. Fetihden sonra ilk planda yapılan vakıflar, Ebussuud Efendi'nin de ifade ettiği gibi, cihada katılarak şehit olanların geride kalan ailelerine, gazilere ve fethedilen yerlerin imarında sarf edilmek üzere kurulmuştur.

Vakfiye ve diğer arşiv belgelerine dayanılarak hazırlanan bu çalışmada, fetihden sonra Kıbrıs'ta görev yapan Osmanlı asker ve yöneticileri tarafından adada kurulan ilk Osmanlı vakıflarına ilişkin bilgi ve değerlendirmelere yer verilmiş ve fetihden sonra adada kurulan bu vakıfların adanın imar ve iskânı ile dini, sosyo-ekonomik ve

* Bu makale, 21-22 Haziran 2019 tarihlerinde Balkan Üniversitesi ev sahipliğinde Ankara'da düzenlenen Uluslararası Jilse Kongresi'nde sunulan "Fetihden Sonra Kıbrıs'ta Kurulan İlk Osmanlı Vakıfları" başlıklı bildirinin yeniden düzenlenmiş ve genişletilmiş şeklidir.

** Dr. Öğretim Üyesi, Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı, latifarmagan@yahoo.com ve armagan@ankara.edu.tr, Orcid: 0000-0003-2746-4748, Ankara Türkiye.

kültürel hayatına etkileri üzerinde durularak Kıbrıs'ın Türkleşmesindeki rolü ve katkılarına değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Kıbrıs, Vakıf, II. Selim Vakfı, Lala Mustafa Paşa Vakfı, Kıbrıs Beylerbeyi Cafer Paşa bin Abdülmennan Vakfı, Baf Sancakbeyi Mehmet Bey bin Ebubekir Vakfı, Aya Sofya Camii.

Abstract

The establishment of vakıfs became one of the most important arrangements made in Cyprus after the island's conquest in 1571. After the incorporation into the Ottoman Empire, the establishment of Ottoman administrative institutions and the creation of the Cyprus Beylerbeylik (province) as well as the settlement of the Turkish-Islamic population, Cyprus gained the identity of a classical Ottoman territory and the first vakıfs became to be established on the island. Immediately after the conquest, all prerequisites needed for the establishment of the vakıf system were made. For instance, after the establishment of the first vakıf by Sultan Selim II in 1572, high-ranked military men and administrators, appointed to serve on the island, became engaged in vakıf activities.

The most important among the first vakıfs were the vakıf of Sultan Selim II (1572), the vakıf of Lala Mustafa Pasha (May 11, 1579), the vakıfs of the Beylerbey of Cyprus Kaptan-ı Derya Cafer Pasha bin Abdülmennan (January 17, 1590, August 2, 1599, January 4, 1602 and May 27, 1607), and the vakıf of the Sancakbey of Baf Mehmet Bey bin Ebubekir (November 7, 1592). As noticed by Ebussuud Efendi, the vakıfs, which were created after the conquest, were established for families of war martys and the gazis as well as to rebuilt the conquered places.

By studying vakıf registers (vakfiye) and other archival documents, this paper offers a research on first Ottoman vakıfs established by military men and administrators on the island.

Keywords: Ottoman State, Cyprus, Vakıf (Endowment, Waqf), Vakıf of Selim II, Vakıf of Lala Mustafa Pasha, Vakıf of the Beylerbey of Cyprus Cafer Pasha bin Abdülmennan, Vakıf of Baf Sancakbey Mehmet Bey bin Ebubekir, Hagia Sophia Mosque.

Giriş

Bu çalışmada vakıf kavramı ve Osmanlı'da vakıf kurumu hakkında bilgi verildikten sonra, hem coğrafi ve stratejik konumu hem de askeri ve ticari önemi dolayısıyla asırlarca Akdeniz'de Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında mücadele alanı olan Kıbrıs'ın 1571'de Osmanlılar tarafından fethinin ardından adada görev yapan yönetici ve askerlerce fethi takip eden yıllarda kurulmuş olan vakıflara ilişkin bilgi ve değerlendirmelere yer verilmiş ve bu vakıfların adanın imar ve iskânı ile bayındırlık faaliyetlerine katkıları, aynı

zamanda dini, sosyo-ekonomik ve kültürel hayata etkileri üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda fetihlerden sonra adada kurulmuş olan ilk Osmanlı vakıfları arasında yer alan başta dönemin padişahı II. Selim ve Kıbrıs'ın fethine serdar tayin edilen Vezir Lala Mustafa Paşa vakıflarıyla muhtelif tarihlerde adada beylerbeylik görevinde bulunmuş olan Kaptanı Derya Cafer Paşa bin Abdülmennan ve Baf Sancakbeyi Mehmet Bey bin Ebubekir vakıflarına ilişkin bilgiler verilerek, bu vakıfların adanın dini, sosyo-ekonomik ve kültürel hayatına ve ada halkının gündelik yaşamına etkileri üzerine bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca tarih boyunca ada halkının en temel sorunlarından biri olan su ihtiyacının karşılanması için muhtelif tarihlerde adadaki yöneticilerce yapılan su vakıflarına değinilmiştir.

Bilindiği üzere toplumlar kendi yapıları içinde sosyo-ekonomik ve kültürel konulara ilişkin pek çok alandaki ihtiyaçlarını ve sosyal hizmetleri karşılamak amacıyla geçmişten günümüze bir takım kurumlar oluşturmuşlardır. Günümüz modern toplumlarında genellikle devlet ya da sivil toplum örgütleri tarafından gerçekleştirilen halkın pek çok alandaki ihtiyaçları ve sosyal hizmetler eskiden İslam toplumlarında bu alanlarda hizmet vermek üzere kurulmuş vakıf kurumları aracılığıyla karşılanıyordu. Arapça bir isim olan vakıf sözcüğü; *durma, durdurma, harekettten alıkoyma, ayakta bekletme, hapsetme, dindendirme* anlamlarına gelmektedir¹. Tarih boyunca Türk-İslam devletlerinde sosyo-ekonomik ve kültürel hayatı düzenleyen en önemli kurumların başında gelen vakıf kurumu, özellikle Osmanlı döneminde ağırlık kazanarak en gelişmiş şeklini almıştır. Ömer Hilmi Efendi vakfı; *menfaâti ibâdullahâ ait olur vechile bir aynı Cenâb-ı Hakk'ın mülkü hükmünde olmak üzere temlik ve temellükten mahbûs ve memnû kılmaktır*² şeklinde tanımlamıştır. Bu tanımdan vakıf olan bir malın insanların yararına tahsis edilmesi, özel mülkiyetten çıkarılarak kamu mülkiyetine geçmesi ve mülkiyetinin durdurularak mülk edinilmesinin veya mülk olarak verilmesinin men edilmesi anlaşılmaktadır. Bu bağlamda vakfın hukuki tanımı; bir şeyin intifa hakkının veya mülkiyetinin kamu yararına tahsis edilerek devamlı olarak başkalarının intifa ve temellükünü engellemek, yani mülkiyetin Allah'ın rızasını kazanmak ve insanlara faydalı olmak amacıyla kamu yararına tahsis edilmesidir. Başka bir ifadeyle vakıf, hukuki bir akit olup; kişinin mülkiyetine sahip olduğu menkul ve gayrimenkullerinden bir kısmını

¹ Nazif Öztürk, *Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, 1. baskı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983, s. 27; Hacı Mehmet Günay, "Vakıf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 42, İstanbul 2012, s. 475; Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *İslam Ansiklopedisi (İA)*, 13, MEB. Yayınları, İstanbul 1986, s. 153; Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, 3. baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, s. 1495-1496.

² Ömer Hilmi Efendi, *İthaf-ül-Ahlâf Fî Ahkâm-il-Evkaf*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1977, s. 13; Öztürk, *Menşe'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, s. 28.

veya tamamını, Allah'a yakın olmak (kurbet) ve Onun rızasını kazanmak niyetiyle, kamunun herhangi bir ihtiyacını gidermek üzere dini, hayri ve sosyal bir gaye için ebediyen tahsis etmesidir³.

İslam medeniyetinin önemli unsurlarından birini teşkil eden hayır kurumunu ifade eden vakfın kökeni Roma İmparatorluğu'na kadar dayandırılabilir. Tarih boyunca vakıf kurumunun çeşitli şekillerde bütün toplumlarda yer aldığını söylemek mümkündür. İslam'da vakıf kurumunun ortaya çıkışını ve gelişimini sağlayan etkenler konusunda ileri sürülen farklı fikirler bulunmaktadır. İslam'a ait bir kurum olmakla birlikte, *vakıf* ve onun eş anlamlısı *habs* sözcükleri Kur'an-ı Kerim'de doğrudan kullanılmamıştır. Fakat vakfın konusunu oluşturan sadaka, sadaka-i câriye, in'âm, it'âm, ihsân, borç verme, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma, hayırlı iş yapma, malını Allah yolunda harcama, hayır-hasenat yapma, ilim kurumları kurma, sağlık, temizlik kurumları inşa etme gibi konulardaki ayet ve hadisler, bu kurumun ortaya çıkmasına neden olan dayanakları oluşturmaktadır⁴. Kur'an-ı Kerim'de Müslümanların mallarını nerelere bağışlayabilecekleri belirtilmiş ve her türlü sadaka tavsiye edilmiştir⁵. Kur'an-ı Kerim'de vakıfla ilgili üzerinde ittifakla

³ İsmail Özçelik, *Devlet-i Aliyye'nin Kamusal Düzeni ve Kurumları*, Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti., Ankara 2014, s. 14; Adnan Ertem, "Osmanlı'da ve Günümüzde Vakıf Müessesesi", *Osmanlı Medeniyeti Siyaset, İktisat, Sanat*, 3.basım, Klasik Yayınları, İstanbul 2012, s. 25; Abdüllatif Armağan, "Baf Sancakbeyi Mehmet Bey'in Kıbrıs'ta Kurduğu Vakıf ve Vakfiyesi", *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Uluslararası Sempozyum/the Ottoman Period in Cyprus International Symposium, Bildiriler*, Editörler: Mehmet Mahfuz Söylemez, İbrahim Çapak, Halil Ortakçı, Bağcılar Belediyesi Başkanlığı Kültür Yayınları Dizisi No: 288, Seçil Ofset, İstanbul 2016, s. 156; *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, (Yayına Hazırlayanlar: Hacı Osman Yıldırım, Vahdettin Atik, Murat Cebecioğlu vd.), Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000, s. 69; Yedi yıldız, "Vakıf", *İA.*, 13, s. 154; Günay, "Vakıf", *DİA.*, 42, s. 475; H. Necati Demirtaş, *Fetvâlarla Osmanlı Vakıfları*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2019, s. 13; İlber Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 6. baskı, Cedit Neşriyat, Ankara 2017, s. 312. Vakfın tanımı ve Osmanlı'da vakıf kurumu hakkında geniş bilgi için bk. Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, TTK Yayını, Ankara 1988, s. 28-29 vd.; Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995, s. 19-34, 63-65; Ayer Barış, "Kıbrıs Vakıflarının Bugünkü Durumu ve Vakıflar İdaresinin Fonksiyonları", *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Türk Kültürü*, sayı. 335, yıl. XXIX (Mart 1991), s. 172.

⁴ Talip Atalay, *Geçmişten Günümüze Kıbrıs, İdari Yapılanma ve Din Eğitimi*, Mehir Yayınları, Konya 2003, s. 42; Armağan, "Baf Sancakbeyi Mehmet Bey'in Kıbrıs'ta Kurduğu Vakıf ve Vakfiyesi", s. 156; Yedi yıldız, "Vakıf", *İA.*, 13, s. 154; Günay, "Vakıf", *DİA.*, 42, s. 476.

⁵ Armağan, "Baf Sancakbeyi Mehmet Bey'in Kıbrıs'ta Kurduğu Vakıf ve Vakfiyesi", s. 156; *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, s. 69.

durulan ayet; *sevdiğiniz şeylerden (Allah yolunda) harcamadıkça gerçek iyiliğe asla erişemezsiniz*⁶ meâlindeki ayettir.

Fıkıh literatüründe vakıf kurumunu ifade etmek üzere *habs*, *hubus*, *ahbâs*, *ihtibâs*, *tahbîs*, *tesbîl*, *sebîl* gibi sözcükler de geçmektedir. Hanefî kaynaklarında ve Osmanlı uygulamasında daha çok *vakıf* sözcüğü ve türevleri kullanılırken Şafiiler, Mâlikiler ve Zahiriler *habs* kökünden gelen sözcüklere yer verirler. Bazı fıkıh eserlerinde vakıf karşılığında *sadaka* sözcüğü kullanılmış ve bu sözcüğe *mevküfe*, *muharreme*, *müebbede*, *câriye* gibi sıfatlar eklenerek vakıf normal sadakadan ayırt edilmiştir⁷.

İslam hukukçularının ittifakıyla vakfedenin temlik ve teberrüya ehil olması yani âkıl bâliğ (ergin), reşid, hür ve hacir altına alınmamış olması gerekir. Sahibi olduğu mülkü ammenin menfaatine yani kamunun yararına hayır için vakfeden kişiye *vâkıf*, vakfedilen menkûl veya gayrimenkûle *mevkûf*, bizzat kendisinden yararlanılmak üzere vakfedilen cami, mescit, mektep, medrese, kütüphane, imaret, darüşşifa, mezarlık, yol, köprü, su yolu, sebîl, çeşme gibi halkın hizmetine sunulmuş umuma açık bina veya müesseselere *hayrât* (*müessesât-ı hayriye*), bu müesseselerin ebedi olarak yaşatılması ve topluma hizmet vermesi için vakfedilen bağ, bahçe, çiftlik, tarla, arazi gibi ekilip biçilebilen *müstegallât* ile kiraya verilen dükkân, han, hamam, ev, hane, bedesten, kervansaray, arasta gibi çatılı, tavanlı anlamında *musakkafât* türü gayrimenkullere ve ayrıca nakit para gibi menkul gelir kaynaklarına *akar* (*asl-ı vakf*), bir aynın menfaati kendisine vakf ve tahsis olunan şahsa veya mahalle yani vakıftan faydalananlara da *mevkûfün aleyh*, *meşrûtün leh*, *mürtezika*, *masârif-i vakf* veya *ehl-i vezâif* denir. Gerek vakfedenin gerekse vakıftan yararlanacak kişilerin Müslüman ya da İslam devleti tebaasından olması şartı aranmamıştır⁸.

Vakıflar hukuken ve teâmülen vakfin kuruluş belgesi olan *vakfiye* veya *vakıfnâme* adı verilen, vakıf kurucusu ile bu tasarrufa şahit olanların imza ve mühürlerini içeren yazılı bir belge ile kurulur. Bu yazılı belge vakfin anayasasıdır. Vakfin kurucusu bu belgede hangi malını, nasıl bir hayır cihetine vakfettiğini, vakfını kimlerin yönetmesini istediğini, istihdam edilecek

⁶ Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân, 3/92; Günay, "Vakıf", *DİA.*, 42, s. 476.

⁷ Günay, "Vakıf", *DİA.*, 42, s. 476.

⁸ Mehmet Demiryürek, H. İbrahim Cellatoğulları, Deniz Arıcı, "4 Mart 1612-20 Nisan 1613 Tarihli Sultan II: Selim Vakfı Muhasebe Defteri Üzerine Bir İnceleme", *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları*, Editör: Mehmet Mahfuz Söylemez, Editör Yardımcısı: Halil Ortakçı, Birinci baskı, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, YDÜ Matbaası, Lefkoşa 2017, s. 153; Demirtaş, a.g.e., s. 13; Günay, "Vakıf", *DİA.*, 42, s. 476; Yedi yıldız, "Vakıf", *İA.*, 13, s. 154, 156; *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, s. 71; Ortaylı, a.g.e., s. 312; Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lûgatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986, s. 105, 146.

kişilere ödenecek vazifeleri (ücret) ve diğer şartları şahitler önünde takrir ederdi. Uygulama bu belge üzerinden şekillenir ve bunun dışına çıkılamazdı. Bir vakfın oluşması için vakfa konu olan malların vakfın yöneticisi olan mütevelliyeye teslimi ve şer'an mahkemece tescili gerekirdi⁹.

1. Osmanlı'da Vakıf Kurumu

Osmanlı Devleti'nin yayılma sürecinde, özellikle XV ve XVI. yüzyıllarda, vakıflar yeni fethedilen bölgelerin Türk ve İslamlaştırılmasında çok önemli rol oynamıştır. Sınır bölgelerine tekke ve zaviyeler kurarak yerleşen, oralarda ticari ve zirai faaliyetlerde bulunan, ülke topraklarını genişletmek amacıyla bölgeleri kolonize eden sûfilere ve diğer Müslümanları kurulan bu vakıflar desteklemiştir. Bunun yanında diğer hayır kuruluşlarının da yine vakıflar yoluyla bölgeye götürülmesi iktidarları meşrulaştırıyor ve güçlendiriyordu. Böylece bir bakıma vakfın siyasal işlevi kendiliğinden ortaya çıkıyordu. Zira cemaat karşısında adaletin teminatı olarak Osmanlı sultanları ve hanedan üyeleri, ayrıca hayırsever Müslüman halkın tamamı, vakıflar kanalıyla fakirlere yapılan yardımı ya da daha geniş anlamda insanların ihtiyaçlarını gidermeyi insani görevlerinin bir bölümü olarak görüyorlardı¹⁰.

Türk-İslam toplumlarında vakıf kurmak, kurulan bu vakıfların sonsuza kadar yaşatılmasını ve topluma hizmet vermesini sağlamak için bir takım gelir kaynaklarını vakfetmek bir gelenek halini almış, şehirlerden köylere kadar bu gelenek yayılmış ve halkın pek çok alandaki ihtiyaçları ve sosyal hizmet kurulan bu vakıflar aracılığıyla karşılanmıştır. Tarih boyunca Türk-İslam toplumlarında halkın yükselmesine hizmet etmek üzere kurulmuş hayır kurumları olan vakıflar, özellikle Osmanlı döneminde yoğunluk kazanarak büyük bir ilerleme göstermiş, adeta altın çağını yaşamıştır. Kendinden önceki Türk-İslam devletlerinin mirasını devralarak bunları geliştiren Osmanlı medeniyeti vakıf konusunda oldukça gelişmiştir¹¹. Osmanlı İmparatorluğu'nda günlük yaşamda vakıflar dini, ekonomik, sosyal ve

⁹ Demirtaş, *a.g.e.*, s. 13; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İlaveli 3. baskı, T.T.K. Yayınları, Ankara 2013, s. 359- 360; *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, s. 71, 76; Osman Gazi Özgüdenli, "Vakfiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 42, İstanbul 2012, s. 465-466; Hüseyin Çınar, Miyase Koyuncu Kaya, *Vakıflar Kaynakçası*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2015, s. 17; Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 1339, 1343, 1496; *Özçelik, a.g.e.*, s. 14.

¹⁰ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf –Tarih-", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 42, İstanbul 2012, s. 484.

¹¹ M. Fuad Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mâhiyeti ve Tarihi Tekâmülü", *Vakıflar Dergisi*, 2, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1942, s. 13; A. Hikmet Berki, "Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahı", *Vakıflar Dergisi*, 5, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1962, s. 127-128; Armağan, "Baf Sancakbeyi Mehmet Bey'in Kıbrıs'ta Kurduğu Vakıf ve Vakfiyesi", s. 156.

kültürel hayatın ayrılmaz parçalarından biri olmuştur. Pek çok sosyal, kültürel ve ekonomik faaliyet vakıflar aracılığıyla gerçekleştirildiği gibi, dini görevlerin yerine getirilmesi için gereken cami, mescit gibi ibadet yerlerinin imarı, bakımı ve onarımı için kurulan vakıfların yanında, bu gibi müesseselerde görev yapan imam, hatip, vaiz, müezzin, kayyım gibi görevlilerin geçimini sağlamak için de vakıfların kurulduğu görülmektedir¹².

Osmanlı toplumu, Anadolu coğrafyasında ve yayıldığı bütün sahalarda birtakım sosyal ve ekonomik faaliyetleri ile dikkat çekmektedir. Osmanlı Devleti, yönetimi altına giren bölgelerde kısa sürede resmi varlığının göstergesi olan kurumları yerleştirdikten sonra, zamanla toplum ve devletin el ele vererek birtakım sosyal kuruluşları ve hizmetleri oluşturduğu görülür. Osmanlı toplumu tarafından geniş ölçekte desteklenen bu sosyal kurumların ve hizmetlerin başında vakıf kuruluşları gelmekteydi. Bu kurumların tamamı dini, hayri ve sosyal hizmet faaliyetlerini yürütmekteydi¹³. Osmanlı fethinden sonra Kıbrıs'ta da, adanın her yerinde, birçok alanda hizmet veren ve halkın ihtiyaçlarını karşılayan çok sayıda vakıf kurulmuştur. Bu çalışmada yer alan Sultan II. Selim adına Lefkoşa'da sur içindeki Aya Sofya (Selimiye) Camii'nin masraflarını karşılamak için kurulmuş olan vakıf (1572) ile Kıbrıs seferinin serdarı Vezir Lala Mustafa Paşa Vakfı (14 Rebiü'l-evvel 987/11 Mayıs 1579) başta olmak üzere Kıbrıs Beylerbeyi Kaptan-ı Derya Cafer Paşa bin Abdülmennan vakıfları¹⁴ ve Baf Sancakbeyi Mehmet Bey bin Ebubekir Vakfı (1 Safer 1001/7 Kasım 1592) fetihten sonra Kıbrıs'ta yöneticilik yapmış

¹² Ali Efdal Özkul, *Kıbrıs'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi, 1726-1750*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005, s. 248; Abdüllatif Armağan, "Kemer-Edremit Voyvodası el-Hâc Ali Ağa bin el-Hâc Ahmet Ağa'nın Kemer-Edremit'te Kurduğu Vakıf ve Vakfiyesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 42/Güz 2017, s. 8; Mehmet Demiryürek, "Kıbrıs Şer'îye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs'ta Kurulan Para Vakıfları (Vakf-ı Nükûd)", *Turkish Studies*, vol. 6/1, Winter 2011, s. 966.

¹³ Armağan, "Baf Sancakbeyi Mehmet Bey'in Kıbrıs'ta Kurduğu Vakıf ve Vakfiyesi", s. 157; Adem Kara, Cemil Çelik, "Kıbrıs'ta Vakıf Yönetimi ve Denetimi Sorunu", *History Studies*, vol. 3/3, 2011, s. 162.

¹⁴ Araştırmacılar tarafından adada muhtelif tarihlerde üç ya da dört defa beylerbeylik görevinde bulunduğu belirlenen Kıbrıs Beylerbeyi Cafer Paşa bin Abdülmennan, köle kökenli olup Osmanlı kaynaklarında Avrupalı olmasından dolayı Frenk lakabını almış ve Frenk Cafer Paşa olarak da anılmaktadır. Cafer Paşa'nın, adada 10 Rebiü'l-evvel 998/17 Ocak 1590, 10 Muharrem 1008/2 Ağustos 1599, 10 Receb 1010/4 Ocak 1602 ve 30 Muharrem 1016/27 Mayıs 1607 tarihlerinde kurulmuş dört vakfi bulunmaktaydı. Bu konuda bkz. Sıddık Korkmaz, "Frenk Cafer Paşa'nın Kıbrıs'ta Kurduğu İlk Vakfı ve Hizmetleri", *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları*, Editör: Mehmet Mahfuz Söylemez, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, YDÜ Matbaası, Lefkoşa 2017, s. 258, 260, 261; *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, s. 202-205, 341; Nevzat Sağlam, "Arşiv Kaynaklarına Göre Beylerbeyi Frenk Cafer Paşa'nın Kıbrıs'taki Vakıfları", *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları*, Editör: Mehmet Mahfuz Söylemez, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, YDÜ Matbaası, Lefkoşa 2017, s. 214.

devlet adamları tarafından kurulmuş olan önemli ilk Osmanlı vakıfları arasında yer almaktaydı¹⁵.

Vakıf, VIII. yüzyılın ortalarından XIX. yüzyılın sonlarına kadar uzanan dönemde, İslam ülkelerinin, özellikle Selçuklular ve Osmanlılar zamanındaki Türk dünyasının sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında önemli ölçüde rol oynayan dini, hukuki ve sosyal bir kurumdur¹⁶ ve Türk-İslam uygarlığında son derece önemli hizmet ve görevleri yerine getirmiştir. Özellikle Osmanlı devlet ve toplum hayatında vakıf oldukça geniş ve önemli bir yer tutar. Bu kurum, Osmanlı uygulamasında, dini, hukuki, sosyal ve hatta askeri etkenlerin tesiri altında başka hiçbir kurumda rastlanmayan bir gelişme göstermiştir. Vakıf; sosyal, kültürel ve bireysel pek çok sektör oluşturmuş ve ekonomik açıdan bunların işleticisi olmuştur. Öyle ki bugün devletin üstlenmiş olduğu birçok dini, sosyal, kültürel ve ekonomik hizmetler Osmanlı döneminde vakıflar aracılığı ile yürütülmüştür. Hatta eğitim-öğretim ve sağlık hizmetleri ile alt yapı gibi günümüzde belediyelerin görev alanına giren birçok kamu hizmeti de vakıflar aracılığı ile yerine getirilmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'ni bir vakıf medeniyeti olarak tanımlamak yanlış olmaz¹⁷.

Vakıf kurumu Osmanlı devrinde, özellikle XV ve XVI. yüzyıllarda, altın çağını yaşamıştır. Günümüzde devletin görev ve sorumluluk alanı içinde yer alan birçok hizmetin Osmanlı'da kurulan vakıflar aracılığıyla yerine getirildiği görülmektedir. Bu anlamda Osmanlı'da dini, eğitim-öğretim ve sağlık hizmetlerinden her çeşit sosyal hizmetlere kadar hemen hemen bütün amme hizmetleri vakıflar aracılığıyla gerçekleştirilmekteydi. Yine su ve kanalizasyon gibi belirli şehircilik hizmetleri ile köprü, yol, sebil, kervansaray, çeşme, kemer, kanal gibi bayındırlık hizmetleri de vakıflar aracılığıyla hayata geçirilebilmekteydi. Kale, istihkâm, gemi donanma gibi askeri hizmetlerin tamamı olmasa bile bir kısmı ve bugünkü modern devletin yerine getirmesi gereken kamu hizmetleri, özel sektör olarak adlandırabileceğimiz vakıflar tarafından gerçekleştirilmekteydi¹⁸. Devlet ise sadece idare ve güvenlik hizmetleri ile denetim işlevini üstlenmekteydi.

Osmanlı Devleti'nde devlet-vakıf ilişkisinde normal uygulama, devletin vakıfları sadece idari yönden denetlemesi, ancak işleyişine müdahalede bulunmaması şeklindeydi. Bir vakıf; *vakfiye* olarak adlandırılan, vakfeden

¹⁵ TKGM. KK., No: 64, s. 440b; *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, s. 201-205, 330-341.

¹⁶ Yediyıldız, "Vakıf", *İA.*, 13, s. 153; Aynı yazar, "Vakıf -Tarih-", *DİA.*, 42, s. 479; Özçelik, *a.g.e.*, s. 14.

¹⁷ Elif Genca, *Osmanlı Hukukunda Vakıfların Denetimi (Evkaf-ı Hümayun Nezareti)*, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHF.M.), LXXII/1, 2014, s. 552.

¹⁸ Ertem, *a.g.m.*, s. 28.

kişinin vakfın çalışmasına ilişkin kuralları, ilkeleri, varlığını sürdürebilmesi için gerekli mali kaynakları, düzeni ve yönetimi ile ilgili belirlediği koşulları içeren, mahkeme sicillerine kadı tarafından olduğu gibi işlenmesi suretiyle meşruluk kazanan belge doğrultusunda idare edilirdi. Vakfı idare eden, görevleri ve hakları vakfiyede belirlenen kişi ya da kişilere ise *mütevelli* denirdi. Devlet, sadece kadı, müftü ve merkezdeki evkaf işleri ile ilgili daire aracılığıyla vakıfların idari durumunu denetleyebilirdi¹⁹.

Osmanlı toplum hayatında vakıfların ekonomik, sosyal, siyasi, ticari, eğitim-öğretim ve kültürel bakımlardan görevleri vardı. Vakıflar birer iktisadi kuruluş gibi faaliyet göstermekteydi. Gelir elde edip mülk sahibi olmakta, üretim yapıp istihdam sağlamaktaydı. Bunlardan kazanç sağlayıp kendi faaliyet alanlarında kullanmaktaydılar. Dolayısıyla vakıfların toplum açısından önemli ekonomik fonksiyonları bulunmaktaydı. Osmanlı gündelik yaşamında vakıflar toplum tabakalarının bir araya gelip kaynaşmasını da sağlıyordu. Ayrıca toplumun ekonomik faaliyetlerinin önemli bir bölümü büyük ölçüde vakıfların kontrolü altında gerçekleştiriliyordu.

Osmanlı-Türk şehrinin *mekân strüktürünün* belirleyici öğeleri olan sultan, hanedan üyeleri ya da yüksek dereceli asker ve devlet görevlilerinin vakıfları büyük manzumelerdi. Genellikle Osmanlı-Türk şehirde ayrı ayrı cami, medrese, darüşşifa ve hanlar yaptırıldığı gibi, bunların hepsi bir arada yapılır ve bu binalar kompleksine *imaret* adı verilirdi. İşte bu yapılar topluluğu, şehrin planının ana öğelerini oluşturuyordu. Çünkü buraları, yukarıda sayılan ve çoğu kez mimari değer taşıyan gösterişli binaların yanında, arastalar, kapalı çarşılar, su tesisatı, meşruta binalarla yerleşmeyi özendiren nitelikteydiler. Genellikle birbirlerinden uzak ve şehrin silüetine hâkim yerlerde kurulan bu tesislerin araları da diğer evkafın yapılarıyla doldurulunca şehir, klasik şeklini almış oluyordu²⁰. Bu durum tarihsel gelişim içinde başta Lefkoşa olmak üzere Kıbrıs'taki şehirlerde de gözlemlenmekteydi.

Osmanlı dönemi Türk şehirleri *vakıf-imaret* sistemi içinde şekillenmişlerdi. Dini, hayri ve sosyal hizmetler ile bu çeşit hizmetler için gereken kaynakların ve kaynakların tahsis edildiği cami, mescit, zaviye, imaret gibi yapıların korunması ve yaşatılması, bu sistemin çıkış noktası olan

¹⁹ Mehmet Topal, "Lefke'de Osmanlı Vakıfları", Tarihte Kıbrıs (İlk Çağlardan 1960'a kadar), C. II, Editör: Osman Köse, Akdeniz Karpaz Üniversitesi, D9okuz10beş Reklam Organizasyon Matbaacılık, İmak Ofset, İstanbul 2017, s. 705.

²⁰ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa Yerleşimi, Yönetimi, Ekonomik ve Sosyal Durumu Üzerine Bir Araştırma*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2006, s. 68.

vakıflar vasıtasıyla yürütülmekteydi²¹. Osmanlı'da vakıflar, bugünkü anlamı ve işlevi ile belediye teşkilatının olmadığı bir yapı içinde, günlük sosyal yaşam için ortak faydalanılan hizmetleri üreten, dağıtan ve finanse eden kurumlar olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu vakıfları Osmanlı sultanının kendisi, hanedan üyeleri, üst düzey bürokrat ve askerler ile halktan hayırsever kişiler kurabiliyordu²². 1571'de Osmanlı fethinden sonra Kıbrıs'ta da adanın imar ve şenlendirilmesi ve bir Türk-İslam yerleşkesi haline gelmesi için ilk vakfın Sultan II. Selim adına Lefkoşa'da sur içindeki Aya Sofya (Selimiye) Camii'nin masraflarını karşılamak üzere kurulduğu ve bilahire Kıbrıs serdari Vezir Lala Mustafa Paşa, Kıbrıs Beylerbeyi Kaptan-ı Derya Cafer Paşa ve sâbık Baf Sancakbeyi Mehmet Bey bin Ebubekir gibi çok sayıda devlet adamı ve askerinin kendi mülklerinden tahsis ettikleri gelirlerle adlarına vakıflar kurarak Osmanlı vakıf geleneğinin adada yaşatılmasına öncülük eden ilk temsilciler olduğu görülmektedir²³. Üç yüz yılı aşkın uzun bir süre Osmanlı hâkimiyetinde kalan adada görev yapan devlet görevlileri ve askerler ile hayırsever halkın kurdukları vakıflarla ada zaman içinde zengin bir vakıf varlığına sahip olmuştur.

Vakıf, hangi amaç için yapılmışsa o amaç ortadan kalkmadığı sürece vakıf olarak hizmet etmeye devam ederdi. Bu amacın mutlaka kamunun yani insanların yararına olması gerekirdi. İnsanların yararına olmayan bir iş için vakıf yapılamazdı. Osmanlı'da eğitim-öğretim, sağlık, sosyal yardım, diyanet, bayındırlık gibi alanlardaki hemen hemen bütün hizmetler vakıflar aracılığıyla yürütülmekteydi. Yol, han, hamam ve çeşmeler vakıflar vasıtasıyla yapılmakta ve varlıklarını yine vakıflar aracılığıyla sürdürmekteydi. Her mahallenin bir vakfı olup mahallenin birçok işini vakıflar görmekteydi. Bu bağlamda Osmanlı tam anlamıyla bir vakıf medeniyetiydi.

Osmanlı'da meşruiyetini yani hukuki dayanağını hadislerden alan vakıf sistemi, şehirlerden köylere hâkimiyeti altına aldığı bütün bölgelerde etkin ve başarılı bir şekilde uygulanmış ve nihai şeklini de bu dönemde almıştır. En yaygın biçimde Osmanlı'da kullanılan vakıf sistemi bu dönemde kurumsallaşmasının zirvesinde olmuştur. Fıkhi kurallara göre kurulup yönetilen vakıflar, Osmanlı'da bir çeşit özerk kuruluşlardı. 1826'da *Evkaf-ı*

²¹ Ahmet Nezihi Turan, *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, T.T.K. Yayınları, Ankara 2012, s. 169; Hilmi Ziya Ülken, "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", *Vakıflar Dergisi*, 9, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1971, s. 30- 31.

²² *Kıbrıs Vakıflar İdaresi, Kurumsal Arkaplan Raporu 1*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (Tepav), 11.08.2014, s. 4; Armağan, "Kemer-Edremit Voyvodası el-Hâc Ali Ağa bin el-Hâc Ahmet Ağa'nın Kemer-Edremit'te Kurduğu Vakıf ve Vakfiyesi", s. 9.

²³ Vakıflar ve mal varlıkları hakkında bilgi için bkz. TKG.M. KK., No: 64, s. 440b; *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, s. 201-205, 330-341.

Hümayun Nezareti kuruluncaya kadar idari muafiyete sahipti. Devlet görevlilerinin vakıflara müdahale etme hakkı bulunmuyordu. Ancak bu durum vakıfların bağımsız olduğu anlamına da gelmezdi. Osmanlıda vakıflar, kadılar tarafından denetlenmekteydi²⁴. Amacını aşan ya da amacına hizmet etmeyen vakıflar kapatılmaktaydı.

2. Kıbrıs'ın Fethinden Sonra Adada Kurulan ilk Osmanlı Vakıfları ve Adanın Sosyo-ekonomik ve Kültürel Hayatına Etkileri

Osmanlı Devleti, Suriye ve Mısır'ı (1517) alıp Kuzey Afrika'da hâkimiyet kurduktan sonra, yol üzerinde bulunan ve korsan gemilerinin sığınağı olan Girit adasıyla, Suriye ve Anadolu sahillerine çok yakın olan, tüccar ve diğer gelip geçen gemilere rahat vermeyen Kıbrıs adasının fethinin bir zorunluluk olduğunu görmüştür.

Osmanlı Sultanı II. Selim, Doğu Akdeniz ticaretini ele geçirebilmek ve Akdeniz'de tamamen hâkim konuma gelebilmek için stratejik konumu, ayrıca askeri ve ticari önemi dolayısıyla asırlarca Akdeniz'de Müslümanlar ile Hıristiyanlar arasında mücadele alanı olan Venediklilerin elindeki Kıbrıs adasının fethi için Vezir Lala Mustafa Paşa'yı Kıbrıs seferine serdar tayin etti. Donanmayı da Vezir Piyale Paşa komutasına verdi. 1570 yılı Mayıs ayında 350 parça gemi ile İstanbul'dan Akdeniz'e açılan Osmanlı donanmasına yüz kadar Levend gemisi de katıldı. Karadan sevk edilen Anadolu Tımarlı sipahileri, Finike limanından gemilerle adaya sevk edildi. Donanmadan çıkan Kapıkulu ocaklarının da katılımıyla Serdar Lala Mustafa Paşa 51 gün süren kuşatmadan sonra 9 Eylül 1570 tarihinde Lefkoşa'yı ele geçirdi. Lefkoşa'nın alınmasından hemen sonra 1570 Ekim ayı ortalarında Magosa kalesi kurtarıldı. Uzun süren bir kuşatmanın sonunda nihayet 1 Ağustos 1571 tarihinde Magosa da alındı. Adadaki diğer şehirler de birer birer fethedildi. Böylece Kıbrıs adası tamamen Osmanlıların eline geçti ve bir eyalet haline getirilerek Avlonya Sancakbeyi Muzaffer Paşa, Kıbrıs Beylerbeyliğine getirildi. Kamil Efendi de Kıbrıs Kadılığına tayin edildi²⁵. Anadolu'dan Alâiye, Tarsus, Sis, İçel ve Zülkadiriye sancakları Kıbrıs Beylerbeyliğine bağlandı²⁶. Fetih tamamlandıktan sonra adanın tahririne başlandı.

²⁴ Hasan Yüksel, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, 1. baskı, Sivas, 1998, s. 61.

²⁵ Mehmet Önder, "Kıbrıs Türk Vakıfları ile İlgili Yeni Bilgiler", *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 13-17 Kasım 2000*, Cilt IV/ Halkbilim ve Çeşitli Konular, Yayına Hazırlayan: İsmail Bozkurt, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları: 16, Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Gazi Mağusa-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti 2000, s. 345.

²⁶ BOA. Mühimme 16, s. 346, hkm. 611 (27 Câ. 979/17 Ekim 1571).

Adanın fethi, bir yıl sonra Magosa'nın alınmasıyla tamamlanmış olmasına rağmen, imar ve iskân faaliyetleri hemen başlatıldı. Bu arada fetihten sonra Kıbrıs'a Alâiye, İçel, Teke, Bozok, Aksaray, Bor, Karaman, Koçhisar, Develihisar, Kayseri ve Niğde sancaklarıyla buralara bağlı kazalardan çoğu Türkmen aşireti olan göçmenler yerleştirildi ve adaya yerleştirilen göçmenlere üç yıl vergi muafiyeti getirildi²⁷. Kıbrıs'a göçmen sevki birkaç yıl kesintisiz sürdü. Her türlü vergiden muaf olarak Kıbrıs'ta iş tutan köylüler, kasabalar kuran göçmenler, giderek daha da çoğaldı. Çoğu yönetici, asker ve aşiret ileri gelenleri tarafından yaptırılan cami, mescit, imaret, hastane, han, mektep, medrese, kütüphane, yol, köprü, su yolu, sebil, çeşme gibi yapı ve hayır kurumları zengin vakıflara bağlanarak adadaki yerleşim merkezlerinin Türk-İslam yerleşimleri haline gelmesi yolunda önemli imar ve bayındırlık faaliyetleri gerçekleştirildi²⁸.

Osmanlılar fethettikleri ülkelerde kültür kurumları kurmuşlar, sürdürdükleri bayındırlık faaliyetleri ile bu ülkeleri imar etmişler ve hiçbir ayrıcalık gözetmeksizin halka hizmet götürecek tesisler meydana getirmişlerdir. Sonra da bunların bakımını, hayatta kalmasını ve varlıklarını sürdürmesini sağlayacak vakıflar kurmuşlardır. Üç yüz yılı aşkın bir süre Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olan Kıbrıs'ta da tabiatıyla bu gelenek sürdürülmüş ve adada pek çok sosyal görev ve hizmet, kurulan vakıflar aracılığıyla yürütülmüştür. Vakıflar sayesinde teşekkül eden eserlere adanın her yanında rastlanmaktadır²⁹. Osmanlı döneminde yapılmış çok sayıda vakıf eser bugün de topluma hizmet vermeye devam etmektedir. Bu vesile ile Kıbrıs vakıflarının, üzerinde müstakil çalışma yapılacak kadar zengin bir konu olduğunu söylemek gerekir³⁰.

²⁷ BOA. Mühimme 16, s. 246, hkm. 479 (19 S. 979/13 Temmuz 1571).

²⁸ Önder, *a.g.m.*, s. 345.

²⁹ Celal Erdönmez, Şer'iyeye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2004, s. 98; Beria Remzi Özoran, "Kıbrıs Adasında Bekir Paşa Vakfı", *Vakıflar Dergisi*, 16, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1982, s. 27.

³⁰ Kıbrıs'ta kurulan Osmanlı vakıfları tarihi üzerine müstakil çalışmalar yapılmıştır. B. Remzi Özoran (1982), M. Haşim Altan (1986, 2001), M. Akif Erdoğan (2009), Mehmet Demiryürek (2011), Adem Kara ve Cemil Çelik (2011) bu alanda çalışmalar yapmışlardır. Bunlardan Altan, kapsamlı çalışmalarında Kıbrıs'ta tespit edebildiği bütün vakıfları bulabildiği vakfiye kayıtlarıyla birlikte kayda almış, Özoran; Bekir Paşa Vakfını, Erdoğan; 1572 tarihli Mufassal defterden (TKGM.KK., No: 64, s. 440b, 10 Cemâziye'l-âhir 980/18 Ekim 1572) yola çıkarak adada kurulan ilk Osmanlı vakfını (Sultan II. Selim Vakfı), Demiryürek; Kıbrıs Şer'iyeye Sicillerine göre XVIII. yüzyılın ilk yarısında adada kurulan para vakıflarını (vakf-ı nükûd) konu edinmiş, Kara ve Çelik ise İngiliz idaresi başlangıcında Kıbrıs vakıflarının yönetiminde karşılaşılan sorunları incelemişlerdir. Kıbrıs evkafı üzerine bu müstakil çalışmalardan başka, ayrıca Ronald C. Jennings (1993), Nuri Çevikel (2000), Ahmet C. Gazioğlu (1994), Ali Efdal

Osmanlı fetihlerinin yaşandığı diğer topraklarda olduğu gibi, Kıbrıs'ta da fethin ardından ada halkının bir takım ihtiyaçlarını ve sosyal hizmetleri karşılayabilmek üzere vakıflar kurulmaya başlanmıştır. Lefkoşa başta olmak üzere adadaki şehir ve kasabalara iskân edilen Müslüman-Türk halk buralara klasik Osmanlı şehri görünümü kazandırmıştır. Vakıf müessesesi adada sosyal amaçlı kurumların oluşumunu hızlandırmıştır. Eski kiliselerden bir kısmı camiye çevrilirken yeni cami ve mescitler de inşa edilmiştir. Şehir merkezlerinde çarşı, han, hamam, bedesten gibi toplumsal kullanıma açık yapılar oluşturulmuştur. Bu faaliyetler sayesinde Kıbrıs'ın fiziki görünümünün Türkleşmesi sağlanmıştır. Adaya yerleşen Türkler burada gündelik yaşamlarını devletin iktisadi yapısı içerisinde devam ettirmişler, tarım ve ticaretle uğraşmışlar, vakıflar kurmuşlar, birbirleri ve diğer etnik unsurlarla her türlü sosyal ilişkilerini sürdürmüşlerdir³¹.

Osmanlıların 1571'de Kıbrıs'ın fethinden hemen sonra adada kurmuş olduğu en önemli teşkilatlardan biri vakıf teşkilatıdır. Kıbrıs'ta ilk vakıflar, Osmanlı fethi ile birlikte kurulmaya başlanmıştır. Nitekim adanın fethi ile birlikte ilk örnek vakıflar, taşınmaz malların vakfedilmesi ile Osmanlı paşa ve yöneticileri tarafından kurulmuş ve zamanla hayırsever Müslüman-Türk halkın kurdukları vakıflar ile vakıf mallar artarak ada çapında büyük bir vakıf emlak varlığı meydana gelmiştir³².

26 Ekim 1570 tarihli Mühimme kaydından anlaşıldığına göre, adanın fethi henüz tamamlanmadan Osmanlılar adada sosyal ve kültürel kurumlarını oluşturmak için teşebbüste bulunmuşlardır. Sultan II. Selim'in Kıbrıs serdarı Lala Mustafa Paşa'ya gönderdiği hükümde, adada fethi tamamlanmış olan Baf ve Girne'de birer cami ve hamamın ve ayrıca Baf'da müstahkem bir kale ve burçların inşa edilmesi emredilmekteydi³³. 13 Mayıs 1571 tarihli bir başka kayıta ise adada fethin gerçekleştiği ilk yıldan itibaren bir medresenin yer

Özkul (2005) ve Celal Erdönmez (2004)'de çalışmalarının kapsamına giren ölçüde Kıbrıs vakıfları üzerinde durmuşlardır. Bunlardan Jennings, adada kurulan ilk Osmanlı vakıflarıyla ilgili bilgiler verirken, Gazioğlu Osmanlı dönemi Kıbrıs vakıflarının kuruluş ve yönetimi konularına değinmiş ve adada Osmanlı devlet adamları tarafından kurulan su vakıflarına vurgu yapmıştır (Güven Dinç, Cemil Çelik, Osmanlı Dönemi Kıbrıs Su Vakıfları (1571-1878), *Mediterranean Journal of Humanities*, II/1, 2012, s. 38).

³¹ Topal, *a.g.m.*, s. 705-706.

³² Barış, *a.g.m.*, s. 172.

³³ BOA. Mühimme 14, hkm. 837, 26.Câ.978; Armağan, "Baf Sancakbeyi Mehmet Bey'in Kıbrıs'ta Kurduğu Vakıf ve Vakfıyesi", s. 158; Netice Yıldız, "Kıbrıs'ta Osmanlı Kültür Mirasına Genel Bir Bakış", *Türkler*, C. 19, ed. Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 967.

aldığı görülmektedir³⁴. Bu ve benzeri başka kayıtlardan da anlaşılacağı üzere Osmanlılar bir yandan adanın fethini tamamlamaya çalışırken diğer yandan fethettiği yerlerde planlı bir şekilde imar, iskân ve bayındırlık faaliyetlerini yürütmeye çalışmışlardır.

Kıbrıs'ın fethinden sonra Türkler tarafından adada kurulan vakıflar, Kıbrıs'ta Türk toplumunun varlığını sosyal, ekonomik ve kültürel yönden kanıtlayan en önemli varlıkların başında gelir. Fetih hareketiyle birlikte Kıbrıs'ta vakıf geleneğini sürdürme düşüncesi kısa zamanda Türk anlayış ve geleneğinin süratle adada yayılmasına ve çok değerli eserlerin ortaya çıkmasına vesile olmuştur. Fetihten itibaren Osmanlı hâkimiyeti altında kaldığı dönemlerde adada *ahkâmü'l-evkâf* hükümlerine göre yönetilen yedi yüzden fazla *mülhak vakıf*³⁵ kurulmuştur. Fetihten sonra ilk planda yapılan vakıflar Ebussuud Efendi'nin de ifade ettiği gibi, cihada katılarak şehit olanların geride kalan ailelerine, gazilere ve fethedilen yerlerin imarına sarf edilmek üzere kurulmuştur³⁶.

Osmanlı döneminde Kıbrıs'ta vakıfların temelini atanlar; dönemin padişahı II. Selim ve adanın fethiyle görevlendirilen Vezir Lala Mustafa Paşa başta olmak üzere adada muhtelif tarihlerde beylerbeylik görevinde bulunmuş olan Kaptan-ı Derya Cafer Paşa ile sâbık Baf Sancakbeyi Mehmet Bey bin Ebubekir, Ağa Cafer Paşa, Haydar Paşazade Mehmet Bey, Arap Ahmet Paşa, Pertev Paşa, Alâiyeli Ebubekir Paşa gibi devlet erkânından hayırseverlerdi. Arap Ahmet Paşa, Kaptan-ı Derya Cafer Paşa, sâbık Baf Sancakbeyi Mehmet Bey, Silahatar Mustafa Paşa, Alâiyeli Ebubekir Paşa gibi yöneticiler, ada halkına sadece adaletli bir yönetim sunmaya çalışmamışlar, aynı zamanda

³⁴ Halil Sahillioğlu, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", *Belgeler*, IV/7-8, Ankara 1967, s. 17 not: 39; Yıldız, *a.g.m.*, s. 967; Armağan, "Baf Sancakbeyi Mehmet Bey'in Kıbrıs'ta Kurduğu Vakıf ve Vakfiyesi", s. 158.

³⁵ Mülhak vakıflar, mütevellileri tarafından idare edilen, tevliyeti vâkıf tarafından vakfiyede belirtilmiş olan vakıflardır. Bu tür vakıfların denetimleri devlet tarafından yapılmaktadır. (M. Haşım Altan, *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi (1571-1974)*, C. 1, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayını, Kıbrıs 1986, s. 9; Erol Özbilgen, *Bütün Yönleriyle Osmanlı, Âdâb-ı Osmâniyye*, İz Yayıncılık, 6. baskı, İstanbul 2014, s. 338). Mülhak vakıflar özel şahıslar tarafından kurulan, bir bölümü dini hizmetler, bir bölümü ise sosyal, ekonomik ve kültürel yararlar için kurulmuş olan vakıflardır. Bunlar mütevellileri tarafından yönetilmekte ve işletilmektedir. Bu vakıflar, vakıftaki görevlerin ve idari yönetiminin, bir nesilden diğerine aktarılmasına imkan sağlamaktadır. Mülhak vakıflarda vakıf kurucusu, kimlerin vakfın gelir kaynaklarından yararlanacağına karar verebilmektedir. Bu tür vakıflarda vakıftan elde edilen gelir fazlasından (galle) yararlanabilecek olanların yasal statüsü vakfiyede belirtilmiştir (*Kıbrıs Vakıflar İdaresi, Kurumsal Arkaplan Raporu I*, 2014, s. 9; Altan, *a.g.e.*, C. I, s. 9-10).

³⁶ Altan, *a.g.e.*, C. I, s. 82-83.

kendi gelirlerinden kurdukları su vakıflarıyla da ada halkının en önemli temel ihtiyacını sağlamaya çalışmışlardır³⁷.

Kıbrıs'ın 1571'de Osmanlılar tarafından fethinden sonraki dönemlerde adada yönetici ve asker olarak görev yapmış yukarıda isimleri belirtilen devlet görevlilerinden başka, adada ve ada dışında oturan hayırsever insanlardan pek çok kişinin ve ayrıca kadınların da başta Lefkoşa olmak üzere adanın muhtelif yerlerinde vakıflar kurdukları görülmektedir. Bu bağlamda fetihten sonraki yaklaşık bir asırlık dönemde Lefkoşa'da; Hüma bint-i Ali Vakfı (1003/1594), Hacı Keyvan bin Abdülmennan Vakfı (1 Cemâziye'l-âhir 1016/23 Eylül 1607), Mehmed Efendi bin Abdülmennan Vakfı (20 Muharrem 1017/6 Mayıs 1608), Ali Beşe ibn-i Abdullah Vakfı (10 Zi'l-hicce 1018/6 Mart 1610), Ahmed Efendi ibn-i Saadeddin Efendi Vakfı (1 Muharrem 1052/1 Nisan 1642) ve Ümmühani bint-i Mehmed Kethuda Vakfı (10 Receb 1101/19 Nisan 1690), Piskopi, Omorfa ve Tuzla'da Yusuf Ağa bin Perviz Bey Vakfı (1 Receb 1016/ 22 Ekim 1607), Baf'ta Kösem Mahpeyker Sultan Vakfı (Çinili Valide Sultan Vakfı, 1 Zi'l-ka'de 1039/12 Haziran 1630) ve Piskopi'de Belkıs Hanım bint-i merhum Ferruh Ağa Vakfı (12 Rebiü'l-âhir 1059/25 Nisan 1649) gibi vakıfların kurulduğu görülmektedir³⁸. Adı geçen vakıfların kurucuları kendi mülkleri olan menkul ve gayrimenkullerinden vakıflar kurmuşlar ve ada halkının pek çok alandaki ihtiyaçlarının ve hizmetlerin sağlanmasında ve dolayısıyla adanın Türk ve İslamlaşmasında önemli katkı ve hizmetlerde bulunmuşlardır.

İslamiyeti benimseyen Osmanlıların ele geçirdikleri şehirlerin en büyük ve en önemli mabedini, mimari ve sanat özelliklerini mümkün olduğunca koruyarak, mihrap, minber, minare, şadırvan gibi eklentilerle camiye çevirdikleri bilinmektedir. Bu nedenle ilk olarak Lefkoşa'daki St. Sophia, St. Augustin, St. Katerin ve Magosa'daki St. Nikolas katedralleri camiye çevrilerek ibadete açılmış, giderlerinin karşılanması ve sürekliliklerinin sağlanması amacıyla adalarına vakıflar oluşturulmuştur. Kıbrıs genelindeki Latin veya Ortodokslara ait 23 kilise veya katedral camiye dönüştürülürken, dokuz caminin ise Ortaçağ kilise kalıntıları üzerlerine inşa edildiği görülmektedir.

Kıbrıs coğrafi ve stratejik konumu, ayrıca askeri ve ticari önemi dolayısıyla asırlar boyunca Müslümanlarla Hristiyanlar arasında mücadele alanı

³⁷ Dinç ve Çelik, *a.g.m.*, s. 37, 40, 53; Rauf Ünsal, "Kıbrıs Vakıflarının Kuruluşundan Bu Yana Gelişimi", *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü*, sayı. 330, yıl. XXVIII (Ekim 1990), s. 579; Yıldız, *a.g.m.*, s. 971-975; Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları, s. 201-258, 330-342.

³⁸ Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları, s. 202, 206, 207-211, 212, 213.

olmuştur. Nihayet 1571'de Osmanlı egemenliğine girmesi ve ardından Anadolu'dan Türk-İslam ahalinin adaya getirilerek yerleştirilmesiyle Kıbrıs, klasik bir Osmanlı eyaleti kimliğini kazanmıştır³⁹. Böylece adada vakıf sistemi de oluşmaya başlamıştır. Zira Anadolu'dan gelen halk, sadece fiziki bir varlık değil, aynı zamanda bir kültür ve medeniyet aktarımı görevini de üstlenmiştir. Dolayısıyla fetihten kısa bir süre sonra adada Osmanlı vakıf düzeninin oluşması için her türlü ortam hazırlanmıştır⁴⁰. Nitekim 1570'de Lefkoşa fethedilince adadaki en büyük kilise olan St. Sophia katedrali Aya Sofya adıyla camiye çevrildikten ve caminin masraflarını karşılamak üzere 1572 tarihli adaya ait ilk Mufassal defterde yer alan bilgilere göre II. Selim adına adadaki ilk vakıf tescil edildikten sonra yüksek rütbeli asker ve yöneticiler de vakıf kurmak için faaliyete girişmişlerdir⁴¹.

Jennings, fetihten sonra adada ilk vakıf kuranların, Sultan II. Selim hariç, kimliklerini şöyle açıklamıştır:

Kıbrıs'ta Osmanlı idaresinin ilk yıllarında evkaf konusunda subay takımı hepsinden üstün oldu. İlk vakıf kurucular ve mütevellilerin çoğu, askeri makamları elinde tutan zenginlerdi. 1611 yılına kadar Lefkoşa sicillerinde zikredilen 32 adet vakfın en azından 16'sı asker kökenliydi. Kalanların üçü devlet vakfıydı (Sultan Selim Han, Haremeyn-i Şerîfeyn ve Medine-i Münevvere vakıfları). Altısı Kıbrıs'ın yüksek maaşlı eyalet valisi (Lala Mustafa Paşa, Arap Ahmet Paşa, Hadım Cafer Paşa, Okçuzade Mehmet Paşa, Sefer Paşa ve Frenk Cafer Paşa) iken subay kökenli vakıf kuruculardan ikisi bey, ikisi çavuş ve üçü ağa unvanını taşıyordu. Sadece iki kişi ulema sınıfındandı: Mevlana Musliheddin Efendi ile Müftü Sadeddin Efendi bin Muharrem. Bunların hepsi de makamlarının başındayken mülkler elde ettiler⁴².

³⁹ Kıbrıs'ta genel iskân ve göç emri 13 Cemâziye'l-evvel 980/21 Eylül 1572 tarihli hükümle başlamıştır. Birer sureti de Alâiye, Manavgat, İçil, Bozok ve Teke kadılarına gönderilen bu hükümde; Karaman, Anadolu ve Zülkadriye eyaletlerinde bulunan kasabalardaki her on haneden birinin adaya nakli isteniyordu (BOA. Mühimme 19, hkm. 669, s. 334- 337); Fetihten sonra Kıbrıs'ta Türk yönetiminin kurulması ve adaya Anadolu'dan Türklerin iskân ve sürgün edilmeleri hakkında bilgi için bk. Ahmet C. Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878), 308 yıllık Türk Dönemine Yeni Bir Bakış*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Lefkoşa 1994, s. 100-127; M. Akif Erdoğan, "Kıbrıs'ın Türkler Tarafından Fethi ve İlk İskan Teşebbüsü", *Kıbrıs'ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu (Gazi Magusa, 28 Ekim-2 Kasım 1991)*, Ankara 1993, s. 45-57.

⁴⁰ Dinç ve Çelik, *a.g.m.*, s. 40.

⁴¹ M. Akif Erdoğan, *Kıbrıs'ta Osmanlılar II*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 2009, s. 58-64.

⁴² Ronald C. Jennings, *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York 1993, s. 41'den Erdoğan, *Kıbrıs'ta Osmanlılar II*, s. 62.

2.1. Kıbrıs'ta Kurulan İlk Osmanlı Vakfı: Sultan II. Selim'in Lefkoşa'daki Aya Sofya (Selimiye) Camii Vakfı

Osmanlı fethinden sonra adada kurulan ilk vakıf, Sultan II. Selim adına Lefkoşa'da sur içindeki Aya Sofya (Selimiye) Camii'nin giderlerini karşılamak için kurulmuş olan vakıftır. Lefkoşa'nın fethinden sonra, eskiden beri süre gelen bir gelenek uyarınca, fethi kutsamak ve sembolleştirmek amacıyla Lefkoşa'daki en büyük kilise olan Lüzinyan ve Venedik katedrali St. Sophia⁴³, iki minare, minber, mihrap ilave edilip, başka tadilatlar da yapılarak *Aya Sofya* adıyla camiye çevrilmiş ve caminin masraflarının yeni kurulan Sultan Selim Evkafı'ndan karşılanması yoluna gidilmiştir. Lefkoşa Kalesi'nin tam ortasında bulunan Aya Sofya, 1571'den sonra Cuma camii yapılmıştır. Aya Sofya Camii, özel olarak Lefkoşa'nın genel olarak da adanın en dikkat çekici binalarından biri haline gelmiştir⁴⁴.

1572 tarihli adaya ait ilk Mufassal defterde⁴⁵, adadaki ilk Osmanlı evkafı olan Sultan II. Selim'in Lefkoşa'daki Aya Sofya Camii Vakfı'na ilişkin iki ayrı muhasebe kaydı bulunmaktadır. Defterdeki muhasebe kayıtları Aya Sofya Camii Vakfı'na ait gelir-gider kalemleri ile miktarları hakkında bilgi vermesi bakımından önemlidir. Defterdeki kayıtlardan camiye ait iki ayrı vakfın kurulduğu görülmektedir. Erdoğan'ya göre söz konusu iki vakıf kaydından birincisi Aya Sofya Camii, ikinci ise Aya Sofya (Selimiye) Medresesi ile ilgilidir⁴⁶. Defterde başlıkta yer alan *Evkâf-ı Selâtîn* ifadesinden söz konusu vakfın Sultan II. Selim'e ait olduğu anlaşılmaktadır. *Evkâf-ı Selâtîn* başlığı altındaki kayıtlardan birincisi; *vakf-ı câmi'-i şerif-i pâdişâh-ı*

⁴³ St. Sophia Katedrali'nin yapımına Lüzinyanlar döneminde (1192-1489) 1208 yılında başlanmış, 1326 yılında inşası tamamlanmıştır. 1954'te Kıbrıs Müftüsü tarafından, Kıbrıs'ın fethini gerçekleştiren II. Selim'in adına izâfeten caminin adı *Selimiye* olarak değiştirilmiştir (Ebru Karakaya, "Kıbrıs-Mimari", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 25, Ankara 2002, s. 383).

⁴⁴ Erdoğan, *Kıbrıs'ta Osmanlılar II*, s. 58; Karakaya, "Kıbrıs-Mimari", *DİA*, 25, s. 383; Yıldız, *a.g.m.*, s. 967; Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1964, s.184-189; Oktay Aslanapa, *Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1975, s. 5.

⁴⁵ Fetihten sonra Kıbrıs'ın tahririne başlanmış ve adanın tahriri Kıbrıs defterdarı Mehmet Çelebi ve Tezkere emini Halil tarafından 10 Cemâziye'l-âhir 980/18 Ekim 1572 tarihinde tamamlanmıştır. Bu konuda bkz. Halil İnalçık, "Ottoman Policy and Administration in Cyprus After the Conquest", *Kıbrıs Tahrir Defterleri: Mufassal, İcmâl ve Derdest Tıpkıbasım*, Hazırlayanlar: Halil İnalçık, Mehmet Yıldırım, Songül Kadıoğlu, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayın No:5, Ankara 2013, s. 25.

⁴⁶ Erdoğan, *Kıbrıs'ta Osmanlılar II*, s. 58-59; TKGM. KK, No: 64, s. 440b.

âlem-penâh hıldet hilâfetuhu der kal'a-i Lefkoşa, ikincisi ise *vakf-ı câmi'-i şerîf-i pâdişâh-ı âlem-penâh der kal'a-i Lefkoşa* alt başlığını taşımaktadır⁴⁷.

Defterdeki kayıtlardan anlaşılacağı üzere Aya Sofya, II. Selim Vakfı olarak tescil edilmiş ve vakfa gelirleriyle destek olacak dükkân, mahzen, oda ve haneler ile Lala Mustafa Paşa'nın Lefkoşa'da yaptırdığı Hamam-ı Kebîr'in (Büyük Hamam) gelirleri eklenmiştir⁴⁸. Kayıtlardan anlaşıldığına göre, Erdoğan'nun da belirttiği üzere, Aya Sofya Medresesi için ayrı bir vakıf kurulmamış, medrese ile cami birlikte düşünülmüş ve medresenin masraflarının her iki vakfin yıllık gelir fazlalarının toplamı olan 69.900 akçeden karşılanması yoluna gidilmiştir. Defterde her iki vakfa ait gelirler *mahsûl*, giderler ise *El-masârif* başlığı altında kaydedilmiştir⁴⁹.

Vakıf gelirleri *mahsûl* başlığı altında verilen ilk vakfa ait muhasebe kaydına göre, Lefkoşa'da sur içindeki 434 dükkân Aya Sofya Camii'nin vakıf gelirleri arasında yer almaktaydı. Ancak defterde vakfedilen dükkânların sadece sayılarının verilmesi ile yetinilmiş, dükkânların ne dükkânı olduğu belirtilmemiştir. Bu dükkânların günlük geliri 132 akçe, yıllık geliri ise 47.520 akçeydi. Camiye vakfedilen 434 dükkânın bir yıllık kira geliri olan 47.520 akçe öncelikle caminin giderleri için vakfedilmiştir. Söz konusu birinci vakfın *El-masârif* başlığı altında verilen gider kalemlerini; vakıf ve camide görevli imâmeyn (iki imam), hatîb⁵⁰, müezzinân⁵¹, devirhânân⁵², eczâhânân⁵³, kayyım⁵⁴, sirâc⁵⁵, câbî⁵⁶ vazifeleri yani ücretleri ile caminin aydınlatılmasındaki kandillerde kullanılan zeytinyağı bahâsı, hasır bahâsı ve diğer mühimmât bahâları oluşturmaktaydı ve günlük gider 83 akçe, yıllık gider ise 29.880 akçe olarak kaydedilmiştir. Giderler gelirlerden çıkarıldıktan

⁴⁷ TKGM. KK, No: 64, s. 440b; Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Daire Başkanlığı, 64 Numaralı Kıbrıs Mufasssal, 218 Numaralı Kıbrıs İcmâl ve 454 Numaralı Kıbrıs Derdest defterlerini tıpkıbasım olarak birlikte yayımlamıştır (Bkz. *Kıbrıs Tahrir Defterleri: Mufasssal, İcmâl ve Derdest Tıpkıbasım*, Hazırlayanlar: Halil İncalık, Mehmet Yıldırım, Songül Kadioğlu, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayın No:5, Ankara 2013, s. 38).

⁴⁸ TKGM. KK, No: 64, s. 440b; *Kıbrıs Tahrir Defterleri: Mufasssal, İcmâl ve Derdest Tıpkıbasım*, s. 38; Erdoğan, *Kıbrıs'ta Osmanlılar II*, s. 58-59.

⁴⁹ TKGM. KK., No. 64, vr. 440b; Erdoğan, *Kıbrıs'ta Osmanlılar II*, s. 59.

⁵⁰ Hatîb, camide hutbe okumakla görevli kişidir.

⁵¹ Müezzinân, müezzinler demek olup, ezan okuyan kişilerdir.

⁵² Devirhânân, devirhânlar demek olup, Kur'an-ı Kerim okuyup devreden kişilerdir.

⁵³ Eczâhânân, cüzhânlar demek olup, cüz okuyanlardır.

⁵⁴ Kayyım, camilerde iş gören hademedir.

⁵⁵ Sirâc, camide aydınlatma işiyle görevli kişidir.

⁵⁶ Câbî, vakfa ait dükkân kiralarnı ve sair vakıf gelirlerini toplayan görevlidir.

sonra vakfın gelir fazlası 17.640 akçe olup, *bâki zevâid* başlığı altında verilmiştir⁵⁷.

Erdoğru'ya göre birinci kayıta yer alan vakfa ait gelir fazlası olan 17.640 akçe, Ayasofya Medresesi'nin giderlerini karşılamaya yeterli gelmediği için ikinci vakıf kurulmuş ve her iki vakfın gelir fazlası toplamı olan 69.900 akçe medreseye ayrılmıştır. Defterde yer alan ikinci vakfa ait muhasebe kaydı birincisinden daha ayrıntılı görünmektedir. İlk kayıta dükkân sayısı verilmiş, ancak hangi dükkânların vakfedildiği belirtilmemiştir. İkinci kayıta da bu konuda açıklık yoktur. Vakfa ait ikinci kayıta dükkân sayısı 34 olarak yer almaktaydı. Vakfedilen diğer gayrimenkuller ise 22 mahzen, 177 oda ve 31 haneden ibaretti. Bunların yıllık geliri 62.940 akçeydi. Bu meblağa gelirler kısmında yer alan Mustafa Paşa'nın yaptırdığı *Hamam-ı Kebîr*'den (Büyük Hamam) elde edilen yıllık 39.000 akçe ilave edildiğinde ikinci vakfın toplam geliri 101.940 akçeye yükselmekteydi. İkinci vakfın giderleri ise yine hatîb, imâmeyn, müezzinân, devirhânân, eczâhânân, mütevellî, kayyım, sirâc, câbî vazifeleri ile caminin aydınlatılmasındaki kandillerde kullanılan zeytinyağı, hasır ve diğer mühimmât bahâlarından oluşmaktaydı ve günlük gider 138 akçe, yıllık gider ise 49.680 akçeydi. İkinci kayıta gider kalemleri içinde mütevellî vazifesi de yer almaktaydı. Giderler vakfın gelirlerinden çıkarıldıktan sonra ikinci vakfın *bâki zevâid* başlığı altında kaydedilen yıllık gelir fazlası 52.260 akçeydi. Her iki vakfın yıllık gelir fazlası olan meblağların toplamı olan 69.900 akçe, defterde *cem'ân zevâid-i evkâf-ı hazret-i pâdişâh-ı âlem-penâh* başlığı altında kaydedilmiş ve Aya Sofya Medresesi'nin giderlerinin bu meblağdan karşılanacağı belirtilmiřtir⁵⁸.

Sultan II. Selim Vakfı'na, Lefkoşa'nın fethinden sonra kiliseden camiye çevrilen Aya Sofya Camii için şehirdeki 468 dükkân, 22 mahzen, 177 oda, 31 hane, 1 hamam olmak üzere toplam 699 müsakkafât türü gayrimenkul vakfedilmiş ve bunlardan yıllık 149.460 akçe gelir elde edilmiştir. Vakıf ve camideki görevlilerin vazifeleri ile caminin aydınlatılması için zeytinyağı ve hasır giderleri ve diğer masraflar için yıllık 79.560 akçe sarf edilmiştir. Cami için oluşrulan defterde kayıtlı her iki vakfın gelir fazlası toplamı olan 69.900

⁵⁷ TKGM. KK, No: 64, s. 440b; *Kıbrıs Tahrir Defterleri: Mufassal, İcmâl ve Derdest Tıpkıbasım*, s. 38; Erdoğru, *Kıbrıs'ta Osmanlılar II*, s. 59; Demiryürek, Cellatoğulları, Arıcı, "4 Mart 1612-20 Nisan 1613 Tarihli Sultan II: Selim Vakfı Muhasebe Defteri Üzerine Bir İnceleme", s. 154.

⁵⁸ TKGM. KK, No: 64, s. 440b; *Kıbrıs Tahrir Defterleri: Mufassal, İcmâl ve Derdest Tıpkıbasım*, s. 38; Erdoğru, *Kıbrıs'ta Osmanlılar II*, s. 59-62; Demiryürek, Cellatoğulları, Arıcı, "4 Mart 1612-20 Nisan 1613 Tarihli Sultan II: Selim Vakfı Muhasebe Defteri Üzerine Bir İnceleme", s. 154-155.

akçe ise Aya Sofya Külliyesi içinde yer alan medresenin giderleri için tahsis edilmiştir⁵⁹.

XVII. yüzyılın başlarına ait 4 Mart 1612-20 Nisan 1613 tarihleri arasını ihtiva eden Muhasebe defterine göre, Sultan II. Selim Vakfı'nın gelirleri *mahsulât* ve *müteferrika* başlıkları altında iki kısımdan oluşmaktaydı. Vakfın 14 aylık toplam geliri 196.964 akçeydi. Bu gelirin 170.484 akçesi mahsulât gelirlerinden elde edilmiş olup, toplam gelirin % 86.55'ini oluşturmaktaydı. Gelirin 26.480 akçesi ise müteferrik gelirlerden elde edilmişti. Bu da toplam gelirlerin % 13.44'ünü oluşturmaktaydı. Vakfın 14 aylık gider kalemleri de gelir kalemleri gibi iki başlık altında toplanmış ve toplam gider 197.121 akçe olarak kaydedilmişti. Giderlerin 157.920 akçesi *el-vezâif* adı altında görevlilerin vazife ödemelerine ait olup, toplam giderlerin % 80.11'ini oluşturmaktaydı. Geriye kalan 39.201 akçelik gider ise *ihracât* ve *meremmât* giderlerine aitti ve toplam giderlerin % 19.88'ini oluşturmaktaydı. İncelenen muhasebe defterine göre 1612-13 yıllarında Aya Sofya (Selimiye) Camii Vakfı'na bağlı Lefkoşa'da iki han (Büyük Han ve Yeni Han), biri Lefkoşa'da, diğeri Girne'de olmak üzere iki bedesten ve yine Lefkoşa'da olan iki kahvehane bulunuyordu. Bunlara ilaveten altı adet dükkân da vakfın gelirleri arasındaydı. Vakıftan müezzin, hatîb, cüzhân, devirhân vs. adları altında görev yapan 67 kişi ücret almaktaydı. Bunlar arasında vakfın yönetim ve hesap gibi işleriyle ilgilenen üç kâtip, üç câbî, bir mütevellî ve bir de nakîp bulunuyordu⁶⁰.

Sultan II. Selim Vakfı, Kıbrıs'ın ekonomik hayatında çok önemli rol oynamıştır. Vakfa ait gayrimenkullerin neredeyse tamamı Lefkoşa'da sur içinde yer alıyordu. Sur içindeki dükkanlar adeta bu cami ve medrese için vakfedilmişti. Müslüman ya da gayrimüslim birçok esnaf vakfa ait dükkanları kiralamış veya satın almışlar ve buralarda ticaret yapmışlardır. 1044/1634-35'de vakfa ait bir dükkân dört yıllığına aylık 270 akçeden kiralanmıştır. 1 Ramazan 1002/21 Mayıs 1594'te Değirmenlik Köyü'nden bir papaz Sultan Selim Vakfı'na ait su değirmenini kiralamak istemiştir. Vakıf Lefkoşa'da Yeni Han (Büyük Han) denilen bir hana sahipti. 1 Zi'l-ka'de 1002/19 Temmuz 1594'te hanın önünde on iki tane ayakkabı dükkânı, bir kahvehane ve bir börekçi fırını vardı. Aynı vakfa ait bedestende iki dükkânı vardı. Yine vakıfta görevli birçok kişi vakıftaki görevlerine karşılık vakıf gelirlerinden ücret almışlardır⁶¹.

⁵⁹ TKGMA., No. 64, s. 440b; Erdoğan, *Kıbrıs'ta Osmanlılar II*, s. 59- 62.

⁶⁰ Demiryürek, Cellatoğulları, Arıcı, "4 Mart 1612-20 Nisan 1613 Tarihli Sultan II: Selim Vakfı Muhasebe Defteri Üzerine Bir İnceleme", s. 155-167; BOA. MAD. No: 5675.

⁶¹ Erdoğan, *Kıbrıs'ta Osmanlılar II*, s. 59, 63, 64.

Sultan II. Selim Evkafı özelde Lefkoşa'nın genelde ise Kıbrıs'ın ekonomik ve sosyal hayatında önemli rol oynamıştır. Şehirde ikamet eden Müslim veya gayrimüslim birçok esnaf cami ve medresenin giderlerini karşılamak üzere vakfedilen söz konusu bu vakıf dükkân, hamam ve mahzenleri kiralamak suretiyle ticari hayatlarını sürdürmüşler, şehrin ve adanın sosyo-ekonomik hayatına canlılık getirmişlerdir.

2.2. Lala Mustafa Paşa Vakfı

Fetihten sonra adada kurulan ilk Osmanlı vakıflarından biri de, II. Selim tarafından Kıbrıs seferine serdar tayin edilen Vezir Lala Mustafa Paşa'nın kurduğu vakıftı. Lefkoşa'da Ömeriye (Ömerge) Camii için kurduğu vakfın dışında Mekke, Medine, Şam, Kudüs, Iğın, Antep, Erzurum, Kars, Tiflis ve Zile gibi birçok yerde de vakıfları bulunmaktadır. Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs'taki vakıflarının akar bakımından hem diğer şehirlerde kurduğu vakıflar hem de Kıbrıs'ta kurulan diğer kişilere ait vakıflar arasında en zengini olduğunu söylemek mümkündür⁶².

Lala Mustafa Paşa, servetini ve kurduğu vakıfların kaynağını üstlendiği görevleri sırasında tasarruf ettiği has gelirleri, çıktığı seferlerden elde ettiği serdarlık payı ile yapmış olduğu iki evlilikten eşlerinin sahip olduğu miraslardan edindiği gelirlerden elde etmiştir. Özellikle ilk evliliği olan Memluk Sultanı Kansu Gavri'nin torunu Fatma Sultan'dan kendisine çok büyük mülkler kalmıştır. İkinci eşi olan Sultan II. Selim'in ağabeyi Şehzade Mehmet'in (1521-1543) kızı Hümâşah Sultan da özellikle saraya damat olmasını ve önünün açılmasını sağlamıştır⁶³.

Lala Mustafa Paşa, Lefkoşa kuşatması sırasında rüyasında gördüğü rivayet edilen İslam'ın ikinci halifesi Hz. Ömer'e minnettarlığını göstermek için Aya Sofya'dan sonra Lefkoşa'nın ikinci büyük kilisesi olan St. Augustin kilisesinin temelleri üzerine bir cami yaptırarak, burayı ona ithaf etmiş ve sahibi bulunduğu mülklerden camiye zengin vakıflar tahsis etmiştir⁶⁴. Adada II. Selim Vakfı'ndan sonra kurulan ikinci büyük vakıf olan ve Haremeyn-i Şerifeyn Evkâfi arasında yer alan Lala Mustafa Paşa Vakfı'nın kuruluş tarihi

⁶² Siddık Korkmazer, *Lala Mustafa Paşa ve Kıbrıs'taki Vakıfları*, (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Busra 2014, s. 85; Mustafa Alkan, "Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs Vakıfları: Kıbrıs'ta Vakıf, imar ve İskân", *Tarihte Kıbrıs (İlk Çağlardan 1960'a kadar)*, C. II, Editör: Osman Köse, Akdeniz Karpaz Üniversitesi, D9okuz10beş Reklam Organizasyon Matbaacılık, İmak Ofset, İstanbul 2017, s. 801-802.

⁶³ Alkan, *a.g.m.*, s. 801; Korkmazer, *Lala Mustafa Paşa ve Kıbrıs'taki Vakıfları*, s. 85.

⁶⁴ Yıldız, *a.g.m.*, s. 977- 978; Erdoğan, *Kıbrıs'ta Osmanlılar II*, s. 58; Korkmazer, *Lala Mustafa Paşa ve Kıbrıs'taki Vakıfları*, s. 38-39.

14 Rebiü'l-evvel 987/11 Mayıs 1579 idi⁶⁵. Lefkoşa'da kilisiden camiye çevrilen ikinci büyük cami olan ve halk arasında Ömerge ismi ile de anılan Ömeriye Camii, bugün Lefkoşa'nın güneyinde Rum kesiminde kalmaktadır. Cami, Kıbrıs'ta iki şerefeli minareye sahip iki camiden biridir⁶⁶.

Lala Mustafa Paşa, Kıbrıs'ın fethinden sonra yapılan ilk imar faaliyetleri sürecinde adada Lefkoşa, Omorfa, Girne, Pendaye, Magosa, Lefke, Piskopi ve Tuzla kazalarına yayılan çok geniş bir alanda kendi mülkü ve satın alma yoluyla mülk edindiği pek çok emlak ve araziye vakfederek büyük bir vakıf kurmuştur. Kıbrıs'ta kurduğu ve adanın pek çok yerinde sahip olduğu çok sayıda taşınır ve taşınmaz akarlarla desteklediği vakfını Lefkoşa'da bulunan Ömeriye Camii'ne vakfetmiştir⁶⁷. Vakıf gelirlerinden Ömeriye Camii dışında ayrıca vakfın hayrâtı arasında yer alan üç cami ve mescide de pay ayrılmıştır. Vakfın hayrâtı olan camiler içerisinde hem büyüklük hem de taşıdığı manevi önem bakımından Ömeriye Camii ön plana çıkmaktadır. Vâkıf, XVI. yüzyılın başlarından kalma bir kilise olup savaş sırasında harap duruma gelen mekânın tamir edilerek camiye çevrilmesini ve ayrıca camiye birer mihrap, minber ve minare ile kuzeyinde kurrâ ve müezzinler için çeşitli nakışlarla süslenmiş bir müezzin mahfili ilave edilmesini, bahçesinde susayan insanlar için bir çeşme yapılmasını vakfiyesinde kaydetmiştir. Güçlü ve zayıf çocukların toplanıp ders talimleri almaları için cami yanında bir sıbyân mektebinin yapılmasını vakfiyesinde belirten vâkıf, eni boyu farklı ebatlarda altmış adet Mısır hasır, sanat eseri nakışlarla süslenmiş on yedi adet kalıçe⁶⁸, minberi döşemek için elli adet seccade, mihrap ve diğer yerlerde kullanmak üzere sekiz adet seccade ve iki adet kilimin satın alınarak camiye serilerek döşenmesini istemiş ve ayrıca caminin aydınlatılması için iki büyük ve bir adet küçük şamdan ile üç adet Mushaf-ı şerifin de alınarak camiye konulmasını belirtmiştir. Bunlardan

⁶⁵ Lala Mustafa Paşa'nın Lefkoşa'da Ömeriye Camii için kurduğu vakfa ait vakfiye, Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde 746 numaralı defterin 163. sayfa ve 70. sırasında kayıtlıdır. 23 sayfadan ibaret olan vakfiye Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmıştır. Vakfiyenin sonunda (s. 185) vakfiyenin tarihi kaydedilmiştir. Vakfiye için bkz. VGMA. Defter No: 746, s. 163, sıra: 70.

⁶⁶ Karakaya, "Kıbrıs- Mimari", *DİA.*, 25, s. 384; Korkmazer, *Lala Mustafa Paşa ve Kıbrıs'taki Vakıfları*, s. 38.

⁶⁷ Lala Mustafa Paşa Vakfı'nın adanın pek çok yerine yayılan menkul ve gayrimenkullerden oluşan akarları hakkında geniş bilgi için bkz. VGMA. Defter No: 746, s. 163-183; Sıddık Korkmazer, "Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs Vakıfları", *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Uluslararası Sempozyum/ the Ottoman Period in Cyprus International Symposium, Bildiriler*, Editörler: Mehmet Mahfuz Söylemez, İbrahim Çapak, Halil Ortakçı, Bağcılar Belediyesi Başkanlığı Kültür Yayınları Dizisi No: 288, Seçil Ofset, İstanbul 2016, s. 195-200.

⁶⁸ Kalıçe, Farsça bir isim olup, kâli (halı)'den küçültme ekiyle kalıçe şekline dönüşmüştür. Küçük halı, halı seccade anlamında kullanılır.

birisi zaman içinde zâyi olur ya da kullanılamayacak hale gelirse vakfın gelirlerinden yenisinin alınarak değiştirilmesi istenmiştir⁶⁹.

Vakfiyede adı belirtilmemekle beraber inşa edilmesi istenen vakfın hayrâtı arasında yer alan Lefkoşa'da sur içindeki diğer cami İplikpazarı Camii'dir. Lala Mustafa Paşa, Büyük Hamam yakınında bir mescidin inşa edilmesini ve bütün ihtiyaçlarının vakıf gelirlerinden karşılanmasını vakfiyesinde zikretmiştir. Bu durum vakfiyede şöyle kaydedilmiştir: “*Lefkoşe dâhilinde Hamâm-i Kebîr kurbunda bir mescid-i şerîf dahi ihdâs edib lâzimesi olan bisât ve meşâmi ve gayriden vaz u ta'yîn eyledikten sonra bu cümle-i mezkûrâtı hasbeten lillâhi'l-bâkî ve taleben li-merdâti Rabbihi'l-hâdî vakf-ı müebbed ile vakf eyledi tâ ki her mü'min-i hâşî edâ-yı ferîza eyleyib ve rûh-ı vâkıfî du'â-yı hayırdan ferâmuş eylemeyeler*⁷⁰”. Günümüzde adı Asmaaltı Sokağı olarak değiştirilen sokakta bulunan ve halen ibadete açık olan caminin bölgedeki esnafın ihtiyacını karşılamak için 1580'li yıllarda yaptırıldığı tahmin edilmektedir. İplik Pazarı Camii'nin yakınına bir de Hamam-ı Kebîr (Büyük Hamam) yapılmıştır⁷¹.

Lala Mustafa Paşa'nın yapılmasını ve her türlü ihtiyaç ve masraflarının vakıf gelirlerinden karşılanmasını istediği vakfın hayrâtı arasında yer alan mescit Magosa'da fetih sırasında ordunun kışladığı Kışla denilen mevzide bulunan Akkule Mescidi'dir. Bu mescit vakfiyede “*ve kal'a-i Magosa muzâfâtından Kışla nâm mevzi'de dahi bir mescid-i şerîf ta'mîr ve ana dahi levâzımını ta'yîn edib*” şeklinde geçmektedir⁷².

Bunlardan başka Lefkoşa'da vakfiyede yeri ayrıntılı olarak belirtilen bir mescidin daha yaptırılmasını, buraya imam ve müezzin tayin edilmesini ve her türlü giderlerinin vakıf gelirlerinden karşılanmasını istemiştir. Korkmazer'in çalışmasında bugünkü Araplar Camii olabileceği ihtimali üzerinde durduğu⁷³ vakfın hayrâtı arasında yer alan dördüncü mescit vakfiyede; “*ve kal'a-i Lefkoşe mahallâtından Şaşereftale nâm mahallede vâki' şarkan Haydar Bey mülküne ve şimâlen Sâdi Bey mülküne muttasıl ve kibleten ve garben tarik-i âmmla mahdûd bir mescid-i şerîf dahi binâ edib ve ana dahi bir minâre-i mu'tedilu'l-kâme ve bir mihrâb-ı latîf ve sâ'ir lâzime-i*

⁶⁹ VGMA. Defter No: 746, s. 163; Korkmazer, *Lala Mustafa Paşa ve Kıbrıs'taki Vakıfları*, s. 39; Aynı yazar, “Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs Vakıfları”, s. 193.

⁷⁰ VGMA. Defter No: 746, s. 163-164.

⁷¹ VGMA. Defter No: 746, s. 183, 184; Korkmazer, *Lala Mustafa Paşa ve Kıbrıs'taki Vakıfları*, s. 60-61, 72-73.

⁷² VGMA. Defter No: 746, s. 163.

⁷³ Korkmazer, *Lala Mustafa Paşa ve Kıbrıs'taki Vakıfları*, s. 65-66.

*mescid bisât ve hasır ve meşâmi ve gayriden vaz' ve ta'yîn eyleyib*⁷⁴ şeklinde geçmektedir.

Vakfiyede iki tane de sıbyân mektebinden bahsedilmektedir. Bunlardan birinin Lefkoşa'da Ömeriye Camii yakınlarında yaptırılması vâkıf tarafından istenmektedir. Yaptırılan mektepte güçlü ve zayıf öğrencilerin toplanıp ders talimlerini yaptırmak üzere günlük beş akçe ile bir muallim ve ona yardımcı olması için de günlük üç akçe ile bir halifenin görevlendirilmesi vakfiyede kaydedilmiştir. Ayrıca her sene başında mektepteki yetim çocuklara çuka dolama, keten don ve gömlek ile pabuç satın alınarak iyisi fukarasına verilmek üzere bütün çocukların giydirilmesi istenmekteydi⁷⁵.

Lala Mustafa Paşa, Lefkoşa'daki sıbyân mektebinden başka Magosa'da da Kışla denilen yerde inşa ettirdiği Akkule Mescidi'nin yanında aynı adla bir sıbyân mektebi açtırmış ve vakıf gelirlerinden mektepteki çocuklara ders veren muallime günlük üç akçe verilmesini istemiştir⁷⁶.

Örgün eğitimin yanında yaygın eğitimin öneminin de farkında olan Lala Mustafa Paşa vakfiyesinde Ömeriye Camii'nde kadın erkek herkese açık derslerin de verilmesini istemiştir. Bu konu vakfiyede şöyle belirtilmiştir: *tefşîr ve hadîse kâdir mantık ve me'ânide mâhir bir sâlih ve âbid bir kimesne câmi'-i şerîfde müslimîn ve mü'minîne va'z u nasîhat edib yevmî on akçe vazifeye mutasarrıf ola*⁷⁷.

Lala Mustafa Paşa'nın vakfiyesi incelendiğinde günümüzde devletin veya belediyelerin yüklediği bazı sosyal hizmetlerin vakıflar tarafından üstlenildiği görülmektedir. Bunlardan biri de hamamlardır. İkisi de Lefkoşa'da olan Ömeriye Camii Hamamı ile Büyük Hamam'ı bizzat Lala Mustafa Paşa yaptırmıştır⁷⁸. Vakfiyede dördü Lefkoşa kazasında, ikisi Magosa kazasına bağlı köylerde olmak üzere altı hamam daha kayıtlıydı.

Lala Mustafa Paşa, adanın fethinden sonra ada halkının en temel sorunlarından biri olan su sıkıntısını görmüş ve vakıflarından bu iş için de pay ayırmıştır. Vakfiyedeki adı Balikitre olan günümüzde Balıkesir olarak isimlendirilen bölgede Lala Mustafa Paşa'ya ait sıra su kuyuları ve su vakfı bulunmaktadır. Günümüzde halen kullanılan bu su kuyuları yine o bölgede

⁷⁴ VGMA. Defter No: 746, s. 163.

⁷⁵ VGMA. Defter No: 746, s. 163, 184; Korkmazer, "Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs Vakıfları", s. 193-194.

⁷⁶ VGMA. Defter No: 746, s. 184; Korkmazer, "Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs Vakıfları", s. 194.

⁷⁷ VGMA. Defter No: 746, s. 184; Korkmazer, "Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs Vakıfları", s. 194.

⁷⁸ Korkmazer, "Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs Vakıfları", s. 194.

bulunan, fakat günümüzde yıkılmış halde olan su kemerleri ile suyu Arif Paşa Çiftliği'ne taşımaktaydı⁷⁹. Lala Mustafa Paşa, suyollarının korunması ve ıslahı için günlük üç akçe ile bir kişinin görevlendirilmesini istemiştir⁸⁰.

Kıbrıs'ta insanlar eski devirlerden itibaren su ihtiyaçlarını genellikle ortak çeşmelerden sağlıyorlardı. Kıbrıs, Osmanlı yönetimine geçtikten sonra mevcut çeşmelerin yanında adada birçok yeni çeşme de yapılmıştır. Lala Mustafa Paşa'nın da vakfiyesinde Ömeriye Camii'ne minare yapılmasını istemeden önce cami bahçesinde halkın su ihtiyacının giderilmesi için bir çeşme yapılmasını istediği görülmektedir⁸¹. Bu çeşme dışında vakfiyede zikredilmemekle beraber, İplikpazarı Camii ile Akkule Mescidi bahçelerinde de su ihtiyacının karşılanması için çeşmelerin yapıldığı diğer kaynaklardan öğrenilmektedir⁸².

Yerleşim yerlerine getirilen sular dışında ovadaki hayvanların ve bahçelerin sulanması için de belirli gün sayısınca sulama haklarının olduğu görülmektedir. Sulamada su kullanımının günlere göre taksim edilmesinin nedeninin su miktarının azlığından kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

Lala Mustafa Paşa Vakfı tarafından her türlü masraf ve giderleri karşılanan vakfın hayratı arasında Ömeriye Camii ile birlikte toplam dört cami ve mescit, bir dârü'l-hadis, iki sıbyan mektebi, iki kütüphane, iki köprü (Taşköprü ve Lotorop Köprüsü) ve üç çeşme yer almaktaydı.

Lala Mustafa Paşa'nın vakıflarına gelir getirmek için çoğunluğunu çiftlik ve arazilerin oluşturduğu akarlarının arasında han, hamam, fırın, dükkân, hane, menzil ve mahzen gibi karlı yatırımların yanında tüccar ve yolcuların hizmetine sunulmuş Yalikitre'de yirmi odalı bir han, adanın muhtelif yerlerinde bulunan 81 tane değirmen ile çok sayıda büyükbaş ve küçükbaş hayvan bulunmaktaydı⁸³.

Vakıf gelirleri ve hayrâtı bakımından zengin bir vakıf olan Lala Mustafa Paşa'nın Ömeriye Camii vakıf gelirlerinin dini hizmetler, örgün ve yaygın eğitim-öğretim, suyollarının muhafazası ve ıslahı, suyun nakli ve belirli yerlere iletilmesi, han ve hamam yapımı gibi hizmetlere harcanması için ayrıldığı görülmektedir. Vâkıf, vakıfta görev alan kişilerin hangi şartlara sahip

⁷⁹ Korkmazer, *Lala Mustafa Paşa ve Kıbrıs'taki Vakıfları*, s. 70.

⁸⁰ VGMA. Defter No: 746, s. 184.

⁸¹ VGMA. Defter No: 746, s. 163.

⁸² Korkmazer, *Lala Mustafa Paşa ve Kıbrıs'taki Vakıfları*, s. 71.

⁸³ Korkmazer, "Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs Vakıfları", s. 194, 200; Alkan, *a.g.m.*, s. 802-804.

olması gerektiği ve bu görevleri karşılığında ne kadar ücret alacaklarını kayıt altına almıştır⁸⁴.

2.3. Kıbrıs Beylerbeyi Kaptan-ı Derya Cafer Paşa bin Abdülmennan Vakıfları

Kıbrıs'ta görev yapan ve adada vakıf kuran Osmanlı asker ve devlet adamlarından biri de Kıbrıs Beylerbeyi Kaptan-ı Derya Cafer Paşa bin Abdülmennan idi. Köle kökenli olan paşa, Osmanlı kaynaklarında Avrupalı olmasından dolayı Frenk lakabı ile anılmaktadır. Paşa, bazı kaynaklara göre üç bazalarına göre ise dört defa Kıbrıs Beylerbeyliği görevinde bulunmuştur⁸⁵. Sicill-i Osmâni'de Cafer Paşa ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır: Cafer Paşa, Kaptan Kılıç Ali Paşa'nın kölelerinden olup Müslüman olduktan sonra donanmaya geçmiştir. 1001/1592-93'de Trablusgarb muhafızı olduğundan 1002/1593-94'de donanma ile gitmiştir. Sonra Kıbrıs Beylerbeyi olmuştur. 1005/1596-97'de ikinci defa Trablusgarb ve 1008/1599-1600'de tekrar Kıbrıs Beylerbeyi olmuştur. 1012/1603-1604'de kaptan-ı derya olmuştur. 1014/1605-1606'da görevinden alınmış ve üçüncü defa Kıbrıs Beylerbeyliğine getirilmiştir. 1015/1606-1607'de ikinci defa kaptan-ı derya olmuş ve Avarin'i muhafaza etmiştir. 1016/1607-1608'de azledilmiş ve kısa bir süre sonra da vefat etmiştir⁸⁶. Sicill-i Osmâni'de Cafer Paşa ile ilgili bu bilgiler bulunmakla birlikte yapılan son çalışmalarda paşanın 980/1572-73 yılında ilk defa Kıbrıs Beylerbeyi olduktan sonra 991/1583-84 yılından önce başlayıp 993/1585 yılına kadar Magosa Beyliği yaptığı ve 993/1585 yılında ikinci defa Kıbrıs Beylerbeyi olduğu tespit edilmiştir⁸⁷.

Bugün ismini Girne'de adını taşıyan cami, Magosa'daki çeşme ve hamam ile yaşatan Cafer Paşa, kaptan-ı deryalığa kadar yükselmiştir. Adada görev yaptığı yıllarda hazırladığı dört vakfiye ile fetihten sonra Kıbrıs'ta ilk vakıf kuran Osmanlı yöneticilerinden biri olmuştur. Cafer Paşa'ya ait vakfiyeler kronolojik olarak sırasıyla 10 Rebîü'l-evvel 998/17 Ocak 1590, 10 Muharrem

⁸⁴ Korkmazer, *Lala Mustafa Paşa ve Kıbrıs'taki Vakıfları*, s. 86.

⁸⁵ Korkmazer, "Frenk Cafer Paşa'nın Kıbrıs'ta Kurduğu İlk Vakfı ve Hizmetleri", s. 259.

⁸⁶ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmâni*, Yay. Hazırlayan: Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman, C. II, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996, s. 382-383; Adem Kara, "Kıbrıs Vakıflarının Önemi ve Kapudan Cafer Paşa Vakfiyesi", *Musa Çadırıcı'ya Armağan*, Yayına Hazırlayanlar: Selda Kılıç, Bekir Koç, Tülay Ercoşkun, Bigin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2012, s. 216.

⁸⁷ Recep Dündar, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Malatya 1998, s.115; Korkmazer, "Frenk Cafer Paşa'nın Kıbrıs'ta Kurduğu İlk Vakfı ve Hizmetleri", s. 260.

1008/2 Ağustos 1599, 10 Receb 1010/4 Ocak 1602 ve 30 Muharrem 1016/27 Mayıs 1607 tarihlerdir⁸⁸.

Sâbık Kıbrıs Beylerbeyi Cafer Paşa bin Abdülmennân'ın 10 Rebî'ü'l-evvel 998/17 Ocak 1590 tarihinde Kıbrıs'ta kurduğu ilk vakfa ait vakfiye⁸⁹, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Genel Müdürlüğü Arşivi'nde bulunan Karakaplı Vakfiye Kayıt Defteri'nin 59-62. sayfaları arasında kayıtlıdır. Paşa'ya ait bu ilk vakfiyede Kıbrıs'ta satın alarak vakfettiği mülkler zikredilmektedir. Buna göre vakfedilen mülkler arasında Lefkoşa ve Lefke şehir merkezi ve bağlı köylerde; içinde zeytin ve meyve veren ve vermeyen ağaçların bulunduğu bahçe, zeytinlik, tarla, çayır ve çiftlikler ile koyun, keçi, öküz gibi çok sayıda büyükbaş ve küçükbaş hayvanların ve ayrıca ev, menzil, han, akarsu gibi çeşitli emlak ve arazilerin bulunduğu görülmektedir. Bunlarla birlikte Cafer Paşa, Lefkoşa'da Aya Sofya (Selimiye) Camii yakınlarında garip ve kimsesiz insanları koruma altına almak için iki katlı, otuz odalı Han-ı Atik olarak bilinen bir hanın yaptırılarak vakfedilmesini istemiştir⁹⁰.

Cafer Paşa, vakfettiği akarları vakfiyede sıraladıktan sonra vakıf hizmetlerinin görülmesi ve vakfın sürekliliğinin sağlanması için vakfedilen mülklerin kiraya verilmesini şart koşmuştur. Vâkıfın diğer bir şartı ise vakfın gelirlerinden her türlü masraf, tamir ve çalışanların ücretleri ödendikten sonra gelir fazlasının çiftliklerde çalışan utekâ⁹¹ arasında eşit olarak paylaşılması olmuştur⁹².

Vakfın hayrâtının merkezinde vâkıfın Girne'de yaptırdığı bugünkü Ağa Cafer Paşa Camii bulunmaktadır. Ayrıca paşanın Lefkoşa'da Baf kapısı yakınlarında inşa ettirdiği mescit ile Girne'deki caminin alt katında bulunan sıbyân mektebi vakıf hayrâtı arasında yer almaktadır. Vakfiyede vakfın idari personeli olan müteveli, nazır, katip ve câbi ile vakıf hayrâtı arasında yer alan yukarıda isim ve yerleri belirtilen cami, mescit ve sıbyân mektebinde görev

⁸⁸ Korkmazer, "Frenk Cafer Paşa'nın Kıbrıs'ta Kurduğu İlk Vakfı ve Hizmetleri", s. 261, 275; *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, s. 202-205, 341; Sağlam, *a.g.m.*, s. 214.

⁸⁹ Vakfiye için bkz. KVGMA. Kara Kaplı Vakfiye Kayıt Defteri, 4, hüküm: 44, vr. 59-62.

⁹⁰ KVGMA. Kara Kaplı Vakfiye Kayıt Defteri, vr. 59-62; Korkmazer, "Frenk Cafer Paşa'nın Kıbrıs'ta Kurduğu İlk Vakfı ve Hizmetleri", s. 262-263, 270-271; Sağlam, *a.g.m.*, s. 215; *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, s. 341.

⁹¹ Utekâ, azat edilmiş köleler için kullanılır.

⁹² KVGMA. Kara Kaplı Vakfiye Kayıt Defteri, vr. 59-62; ; Korkmazer, "Frenk Cafer Paşa'nın Kıbrıs'ta Kurduğu İlk Vakfı ve Hizmetleri", s. 263; Sağlam, *a.g.m.*, s. 215.

yapan imam, müezzin, kayyım, muarraf, muallim, halife gibi görevlilerin ücretlerinin vakıf gelirlerinden ödenmesi şart koşulmuştur⁹³.

Cafer Paşa'nın Kıbrıs'ta kurduğu 10 Muharrem 1008/2 Ağustos 1599 tarihli ikinci vakfa ait vakfiyede⁹⁴, vakfedilen mülkler arasında Lefkoşa, Leymason ve Mesayitonya'da ve bağlı köy ve mezralarda yer alan çiftlik, bahçe, zeytinlik, çayır, arazi, harman yeri, akarsu, pamuk vs. tarlaları ile ev, hane, dükkan, ahır, ambar, mahzen, yağ ve su değirmenleri, çok sayıda zeytin ve harnup (keçiboynuzu) ağaçları, büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar gibi muhtelif emlak ve arazi bulunmaktaydı⁹⁵.

Vakfın gelirlerinden her sene kırk bin akçenin Ravza-i Mükerrerme hademelerine ayrılması, yirmi bin akçenin de Ravza-i Mutahhara Camii'nin imam, hatip ve müezzinlerine eşit seviyede taksim ve tevzi edilmesi istenmiştir. Her yıl atmış bin akçe gönderildikten sonra kalan meblağın beş bin akçesi ile vakfın mütevellisi, adadan zeytinyağı satın alarak Konya'daki Mevlana Vakfı'nın mütevellisine ve şeyhine türbenin kandillerinin tenviri için gönderecekti. Bunun irsali için bin akçe de kirasına sarf edilecekti. Konya Mevlevihanesi şeyhi ve mütevellisine her sene altı bin akçe nakit olarak gönderilecekti. Bu parayla semazenlerin gömlekleri satın alınacak ve mevlevi fakirlerine verilecekti. Vakıf gelirlerinden ayrıca vakıfta görev yapan müteveli, nazır, katip ve câbi gibi görevlilere de ücretleri ödenecekti⁹⁶.

Cafer Paşa'nın Kıbrıs'ta kurduğu 10 Receb 1010/4 Ocak 1602 tarihli üçüncü vakfa ait zeyl vakfiyede⁹⁷, vakfedilen mülkler arasında Tuzla Kazası'na bağlı Anaya köyünde hudutları bilinen tarla, 680 zeytin ağacı ve dokuz harnup ağacı, Magosa'da fevkânî ve tahtânî beş ev, havuz ve meyve veren ve vermeyen ağaçlarıyla bilinen bir bahçe, saray yakınında iki tarafı paşanın mülküyle, iki tarafı tarik-i âmm ile sınırlı hamama bitişik üç dükkan, karşısında bir berber dükkanı, ayrıca üç tarafı yola bakan beş dükkan ve bir kahvehane ve yanında gazzâz (ipekçi) ve cebeci (silah) dükkanları, bir fırını bulunan su değirmeni, Magosa Kalesi dışında bir su kuyusu ve havuz ve

⁹³ KVGMA. Kara Kaplı Vakfiye Kayıt Defteri, vr. 59-62; Korkmazer, "Frenk Cafer Paşa'nın Kıbrıs'ta Kurduğu İlk Vakfı ve Hizmetleri", s. 264-270; Sağlam, *a.g.m.*, s. 215.

⁹⁴ Vakfiye için bkz. VGMA. Defter No: 624, s. 208, sıra: 151.

⁹⁵ VGMA. Defter No: 624, s. 208, sıra: 151; M. Haşim Altan, *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi (1571-1974)*, C. 1, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayını, Kıbrıs 1986; s. 16-20; *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, s. 202-205; Sağlam, *a.g.m.*, s. 216-218.

⁹⁶ VGMA. Defter No: 624, s. 208, sıra: 151; Sağlam, *a.g.m.*, s. 218; Altan, *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi (1571-1974)*, C. 1, s. 19.

⁹⁷ Vakfiye için bkz. VGMA. Defter No: 624, s. 210, sıra: 152.

sulama arki, mahzen, meyve veren ve vermeyen ağaçlarıyla Hamza Bey bahçesi olarak bilinen bahçe yer almaktaydı⁹⁸.

Cafer Paşa'nın kurduğu üçüncü vakfın emlak ve arazi gelirlerinden Lefkoşa'daki Ayasofya Camii'nde muarri⁹⁹ olan kişiye günlük bir akçe, Magosa'daki Ayasofya Camii'nde muarri olan kişiye bir akçe, bir akçe de Cuma günü vâkıfın ruhuna dua edenlere verilecektir. Kalan vakıf geliri ise Magosa'ya getirdiği suyolunun giderleri için harcanacaktır. Vakfa İbrahim kethüda müteveli olacak, İbrahim Bey'den sonra vâkıfın evladı ve evlad-ı evladı müteveli olacak, neslinin kesilmesi durumunda Ayasofya mütevellisi olanlar günlük iki akçe vazife ile müteveli olacaklardır. Magosa kadısı olanlar da günlük iki akçe vazife ile nazır olacaklardır. Suyolculardan iki kişiden biri günlük dört akçe vazife ile diğeri üç akçe vazife ile su yolcu olacaklardır¹⁰⁰.

Cafer Paşa'nın Kıbrıs'ta kurduğu 30 Muharrem 1016/27 Mayıs 1607 tarihli dördüncü ve son vakfa ait vakfiyede ise¹⁰¹, vakfedilen mülkler arasında Lefkoşa'ya bağlı Anaya Köyü'nde Timur Çavuş oğulları Mehmet ve Ahmet'ten satın alınan akarsuyu, meyve veren ve vermeyen ağaçlarıyla mülk çiftlik, on iki zeytin değirmeni, bir yağ değirmeni, beş çift öküz, 230 baş koyun ve keçi, 230 tohumluk buğday 62 keyl arpa, otuz keyl burçak, dokuz keyl bakla, akarsuyu ile, bir dönüm, bir zeytin ve bir incir ağacı olan bahçe, bir dönüm bir zeytin, iki incir ağacıyla bahçe, 10 dönüm 115 zeytin, 5 ağaç kavunu, 24 ağaçla birlikte, 10 dönüm bahçe, 1 çiftlik 3.778,5 dönüm araziyle, 172 dönüm tarla ve 600 zeytin ağacı bulunmaktaydı. Vakfın gelirlerinden nerelere harcama yapılacağı ve vakıf görevlilerine verilecek ücretler ayrıntılı olarak vakfiyede belirtilmiştir¹⁰².

Magosa kentinde Osmanlı döneminde kentin su ihtiyacını sağlamak üzere Cafer Paşa tarafından vakıf olarak yaptırılan su yolu, Tükler tarafından adada yapılan ikinci büyük su yolu tesisi olup, su yolu yapımına fethi izleyen ilk yıllarda başlandığı tahmin edilmektedir. Eylül 1584 tarihinden önce Arap Ahmet Paşa tarafından yapımına başlanmış, 1607 yılında Kıbrıs Beylerbeyi

⁹⁸ VGMA. Defter No: 624, s. 210, sıra: 152; Sağlam, *a.g.m.*, s. 219; *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, s. 205.

⁹⁹ Cami ve tekkelerde hayır sahiplerinin adlarını sayan müezzin veya dervişler için kullanılan bir tabirdir. (Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1984, s. 787).

¹⁰⁰ VGMA. Defter No: 624, s. 210, sıra: 152; Sağlam, *a.g.m.*, s. 219.

¹⁰¹ Vakfiye için bkz. VGMA. Defter No: 624, s. 211, sıra: 153.

¹⁰² VGMA. Defter No: 624, s. 211, sıra: 153; Sağlam, *a.g.m.*, s. 219; Kara, "Kıbrıs Vakıflarının Önemi ve Kapudan Cafer Paşa Vakfiyesi", s. 228-229; *Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, s. 205.

olan Cafer Paşa tarafından tamamlanmıştır¹⁰³. Cafer Paşa, suyolunun, çeşmelerin ve hamamın masraflarının vakıf gelirlerinden karşılanacağını vakfiyesinde belirtmiştir¹⁰⁴. Bugün Magosa'daki Cafer Paşa çeşmesi ve hamamı halen yapı olarak varlığını sürdürmektedir.

Vakfiyelerden de anlaşılacağı üzere Cafer Paşa'nın Kıbrıs'taki evkafının gelirlerinden kendi yaptırdığı hayır eserleri yanında, adadaki ve ada dışındaki birçok hayrâta da tahsisatta bulunulmuştur. Bu tahsisatın ilk yıllardan itibaren düzenli olarak gönderildiği anlaşılmaktadır. Bugün Girne'de adını taşıyan Ağa Cafer Paşa Camii, Magosa'daki çeşme ve hamam, Lefkoşa'da Aya Sofya (Selimiye) Camii yakınlarında garip ve kimsesizleri korumak için yaptırdığı iki katlı, otuz odalı Han-ı Atık olarak bilinen han, Lefkoşa'da Baf kapısı yakınlarında inşa ettirdiği mescit ile Girne'deki caminin alt katında bulunan sıbyân mektebi ve Magosa'ya getirdiği suyolları Cafer Paşa'nın kurduğu vakıflar vasıtasıyla adaya yaptığı önemli hizmet ve hayır eserleri arasında yer almaktadır.

2.4. Baf Sancakbeyi Mehmet Bey bin Ebubekir Vakfı

Osmanlı fethinden sonra adada ilk vakıf kuran yöneticilerden biri de, Sadrazam Piri Mehmet Paşa'nın torunu olan ve adanın fethinden sonra Baf'ta sancakbeyi olarak görevde bulunmuş olan Mehmet Bey bin Ebubekir'di¹⁰⁵. Mehmet Bey'in hizmetlerini yürütebilmesi ve devamlılığını sürdürebilmesi için emlakini vakfettiği cami, 1590 yılında eski bir Bizans kilisesinden camiye dönüştürülmüştür¹⁰⁶. Mehmet Bey, Baf Kazası'na bağlı Ahtime Kasabası ile Baf merkezde ve Baf ve Tuzla kazalarına bağlı bazı köylerde kendi mülkü

¹⁰³ Bu suyoluna ait su kemerleri veya kanalları ile ilgili herhangi bir kalıntı günümüze gelmemiştir. Surlar dışında bulunan tarihi su deposunun ise bu sistemin bir parçası olduğu düşünülebilir (Yıldız, *a.g.m.*, s. 972).

¹⁰⁴ Altan, *a.g.e.*, C. 1, s. 471.

¹⁰⁵ Kıbrıs'ta ilk vakıf kuran Osmanlı yöneticilerinden biri olan Mehmet Bey bin Ebubekir, adanın fethinden sonra bir süre Baf'ta sancakbeyi olarak görev yapmıştır. Vakfiyede sâbık Baf Sancakbeyi olarak geçtiğine göre, vakfiyenin tescil tarihi olan 1 Safer 1001/7 Kasım 1592 tarihinden önce Baf'ta sancakbeyi olarak görev yaptığı anlaşılmaktadır (VGMA. Defter No: 987, s. 278, 279, 281; KVGMA. Küçük Vakfiye Defteri, hkm. 36, vr. 37b, 38a, 39b). 1593 yılına ait bir başka belgede, Baf Sancakbeyi Mehmet Bey'in Ahtime'de yaptırdığı caminin evkafından söz edilmekte ve Mehmet Bey'in varis bırakmadan vefatı üzerine evkafa ait malların satılmak istenmesinin şikayete sebep olduğu belirtilmektedir. Belgeden, Mehmet Bey'in vakfını kurduktan kısa bir süre sonra 1593 yılında vefat ettiği anlaşılmaktadır (KŞS. Defter No: 1, s. 98). Mehmet Bey'in vefat etikten sonra emlakini vakfettiği kendi ismiyle anılan caminin yanına defnedildiği, ancak mezarının yol yapımı çalışmalarından dolayı bugün kaybolduğu rivayet edilmektedir. (Bkz. Armağan, "Baf Sancakbeyi Mehmet Bey'in Kıbrıs'ta Kurduğu Vakıf ve Vakfiyesi", s. 158-159, dipnot: 17).

¹⁰⁶ Ebru Karakaya, "Kıbrıs- Mimari", *DİA.*, 25, Ankara 2002, s. 392; Halil Fikret Alasya, *Tarihte Kıbrıs*, Kıbrıs Türk Kültür Derneği, Lefkoşa 1988, s. 332.

olan emlak ve arazisini minare, kürsü, mahfil gibi bazı eklemeler ve birtakım tadilat ve onarımlar yaparak, eski bir kiliseden dönüştürdüğü camiye vakfetmiş ve *Mehmet Bey bin Ebubekir Vakfı* adıyla mülhak bir vakıf kurmuştur. Vakfa ait vakfiye, 1 Safer 1001/ 7 Kasım 1592 tarihinde meclis-i şer’de tescil edilmiştir¹⁰⁷.

Türkiye’de Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi’nde (VGMA. Defter No: 987, sayfa: 278-281, sıra: 97), Kıbrıs’ta ise Kıbrıs Vakıflar İdaresi Genel Müdürlüğü Arşivi’nde (KVGMA. Küçük Vakfiye Defteri, hüküm: 36, vr. 37b-39b) kayıtlı olan vakfiyenin hem Ankara’daki hem de Kıbrıs’taki nüshası beş sayfadır. Vakfiyenin her iki sureti de Osmanlı Türkçesi’yle ve *rıka* yazısıyla kaleme alınmıştır.

Vâkif, Baf’ta Ahtime Kasabası’nda yaptırdığı, vakıf kayıtlarında *Mehmet Bey Ebubekir Camii* veya *Aya Sofya Camii* olarak geçen caminin avlusunda on iki yetim çocuğun eğitim-öğretim görmesi için ayrıca bir mektep yaptırmış ve bu mektep için ayrı bir vakıf kurmayarak, mektebin her türlü masraf ve giderlerinin de kurduğu vakfın gelirlerinden karşılanmasını vakfiyesinde ifade etmiştir¹⁰⁸.

Baf Sancakbeyi Mehmet Bey bin Ebubekir Vakfı’nın hayrâtı, yukarıda zikredilen ve vakıf kayıtlarında *Mehmet Bey Ebubekir Camii*, *Aya Sofya Camii*; halk arasında ise *Cami-i Kebir*, *Büyük Cami*, *Ulu Cami*, *Yukarı Cami* ve *Orta Cami* adlarıyla bilinen, Baf’ta Ahtime Kasabası’nda aynı adı taşıyan hamamın üst başında yer alan cami ve caminin avlusunda on iki yetim çocuğun eğitim-öğretim görmesi için inşa edilen mektep ile vâkif tarafından Baf’ta yaptırılan suyollarıydı. Vakfın akarları ise Baf Kazası’na bağlı Ahtime Kasabası ile Baf merkezde cami ile aynı ismi taşıyan hamam ile kahvehane, bahçe, tek katlı ve iki katlı iki ev, mahzen, dükkanlar, yaz-kış dönen dokuz su değirmeni ile bir yağ değirmeni, Baf ve Tuzla kazalarına bağlı isimleri belirtilen muhtelif köylerdeki arazi ve tarlalar ile harnup, pelit ve zeytin ağaçları gibi Mehmet Bey’in sahip olduğu pek çok emlak ve araziydi¹⁰⁹.

Kıbrıs’ta ilk su vakfı kurucularından biri de Baf Sancakbeyi Mehmet Bey bin Ebubekir’di. 1592 yılında kurduğu vakıf ile Baf yöresinde su kanalları, kemerler ve çeşmeler yaptırmıştır. İngiliz dönemi başlarında Kaptan Kitchner

¹⁰⁷ KVGMA. Küçük Vakfiye Defteri, hkm. 36, vr. 37b- 39b; VGMA. Defter No: 987, s. 278-282; KVGMA. TVD. (Transkripsiyonlu Vakfiye Defterleri), 5, s. 121- 131.

¹⁰⁸ KVGMA. Küçük Vakfiye Defteri, hkm. 36, vr. 38b; VGMA. Defter No: 987, s. 280; KVGMA. TVD., 5, s. 125- 126.

¹⁰⁹ KVGMA. Küçük Vakfiye Defteri, hkm. 36, vr. 39a; VGMA. Defter No: 987, s. 281; KVGMA. TVD., 5, s. 128; Armağan, “Baf Sancakbeyi Mehmet Bey’in Kıbrıs’ta Kurduğu Vakıf ve Vakfiyesi”, s. 162.

tarafından hazırlanan 15 paftalık adanın bütününe detaylı gösteren haritalardan Baf bölgesine ait 7 ve 8 no'lu haritalarda Kitchner, yörede çok sayıda suyolu göstermiştir. Vakfiyelere bakıldığında, özellikle Sancakbeyi Mehmet Bey'in çok sayıda su vakfı yaptırdığı anlaşılmaktadır. Mehmet Bey'in Baf'ın Vasiliki yöresinde yaptırdığı hamam ve buraya ait su yanında, Aselya, Pladanisya, Sindi, Malunda, Celacedra, Pitavrobo, Rodeta'da su değirmenleri ve Finike'de de bir yağ değirmeninin olduğu kaydedilmiştir. Buradaki su kemerleri ve diğer tesislerin bugünkü durumu bilinmemektedir¹¹⁰.

Mehmet Bey, vakfettiği emlak ve arazilerin kirasından elde ettiği gelirlerden caminin imam, hatip, müezzin, kayyım, ser-mahfil, na'thân, cüzhân, ferrâş gibi görevlileri ile du'â-gûyâna, caminin yanında yaptırdığı mektebin muallimine ve vakfın müteveli ve katibine ücretlerinin ödenmesini ve mektepte okuyan on iki yetim öğrencinin her yıl giyecek ihtiyaçlarının karşılanmasını ve ayrıca Medine-i Münevvere'deki hayır işlerinde sarf edilmek üzere günde yirmi akçe ayrılarak, bu paranın her yıl Kıbrıs'tan Medine-i Münevvere'ye gönderilen akçeye eklenmesini vakfiyesinde şart koşmuştur. Vâkîf, evkafın kira gelirlerinden görevlilere ücretlerinin verilmesinden sonra artan akçenin caminin aydınlatılması için mum ve zeytinyağı alınmasına, yıpranan hasırlarının değiştirilmesine ve caminin tamire muhtaç yerlerinin onarımı için harcanmasını istemiştir. Bu masraflardan sonra vakfın artan gelir fazlası olan gallenin ise öncelikle nesli sona erinceye kadar kendi soyundan gelen evlatlarına ve torunlarına, nesli sona erdiğinde azatlı kölelerine ve ondan sonra da azatlı kölelerinin evlatlarına ve torunlarına, onların da nesli sona erdiğinde mezkûr caminin imamına verilmesini şart koşmuştur¹¹¹.

Mehmet Bey, vakfın tevliyetinin hayattayken kendisinin üzerinde olmasını, kendisinden sonra nesli sona erinceye kadar kendi soyundan gelecek çocuk ve torunlarına, nesli sona erdiğinde azatlı kölelerinden en salih olanına ve ondan sonra da onların çocuk ve torunlarına, onların da nesli sona erdiğinde mezkûr caminin imamına tevliyetin verilmesini vakfiyesinde belirtmiştir¹¹².

Osmanlılar fetihten sonra adanın eski hâkimleri olan Venediklilerin mensubu olduğu Katolik kiliselerini camiye çevirmişler, ancak yerli halkın mensubu olduğu Ortodoks kiliselerine ise dokunmamışlar, bunları yerli halkın

¹¹⁰ Yıldız, *a.g.m.*, s. 973; Armağan, "Baf Sancakbeyi Mehmet Bey'in Kıbrıs'ta Kurduğu Vakıf ve Vakfiyesi", s. 164; Altan, *a.g.e.*, C. 1, s. 511.

¹¹¹ VGMA. Defter No: 987, s. 279- 280; KVGMA. Küçük Vakfiye Defteri, hkm. 36, vr. 38a-39a; KVGMA. TVD., 5, s. 121- 129.

¹¹² KVGMA. Küçük Vakfiye Defteri, hkm. 36, vr. 39a; VGMA. Defter No: 987, s. 280- 281; KVGMA. TVD., 5, s. 127- 128.

kullanımına bırakmışlardır¹¹³. Osmanlı fethi ile yerli Ortodoks halkın üzerindeki Katolik Venedik baskısı ve zulmü kaldırılarak, adanın yerli halkını hoşnut edecek adaletli bir yönetim gösterilmiştir.

Osmanlı Taşra Evkafı statüsünde işlem gören vakfın gelirlerinden bir kısmının Medine-i Münevvere'deki hayır işleri için Haremeyn-i Şerifeyn Evkafı'na ayrıldığı görülmektedir. Vakfiyede, vakfın kira gelirlerinden elde edilen akçeden Medine-i Münevvere'ye günde yirmi akçe ayrılacağı ve bu paranın her yıl Kıbrıs'tan Medine-i Münevvere'ye gönderilen akçeye ilave edilerek teslim edileceği ifade edilmiştir¹¹⁴.

Kıbrıs'ta ilk Haremeyn vakıfları fetihle birlikte başlamış ve adada Haremeyn-i Şerifeyn Evkafı'na tabi birçok vakıf bulunmaktaydı. Bu vakıflardan biri de Baf Sancakbeyi Mehmet Bey bin Ebubekir tarafından kurulan vakıftı. Vakıf, Kıbrıs'taki diğer Haremeyn vakıfları gibi kurulduğu günden itibaren Haremeyn-i Şerifeyn Evkafı'na tabi bir vakıf olarak uzun süre işlem görmüş, 1826 yılında kurulan Evkaf-ı Hümayun Nezareti ile daha kapsamlı bir yönetim içine alınmıştır¹¹⁵. Diğer bir ifadeyle vakfın gelirlerinden bir kısmı Medine-i Münevvere fukarasına ayrıldığı için vakıf kurulduğu tarihten itibaren Haremeyn Evkafı kapsamında işlem görmüştür. II. Mahmut döneminde 1826'da Evkaf-ı Hümayun Nezareti kurulunca da bu nezaretin talimatı doğrultusunda Darüssaade ağalarının denetimine bırakılan Haremeyn Evkafı Nezareti tarafından yönetilmiştir¹¹⁶. Vakfın Medine-i Münevvere'ye ayrılan akçe dışındaki geri kalan gelirleri ise vâkıfın vakfiyesinde belirttiği üzere mütevellî ve nazırın sorumluluğu altında yönetilmiştir.

Sonuç

Vakıf, Türk-İslam toplumlarında önemli hizmetlerin yerine getirilmesini sağlayan bir kurumdur. Özellikle Osmanlı devlet ve toplum hayatında vakıf oldukça geniş ve önemli bir yer tutmaktaydı. Bu kurum, Osmanlı uygulamasında dini, hukuki ve sosyal etkenlerin tesiri altında başka hiçbir kurumda rastlanmayan bir gelişme göstermiştir. Vakıf, sosyal ve kültürel pek çok sektör oluşturmuş ve ekonomik açıdan bunların işleticisi olmuştur. Öyle ki bugün devletin üstlenmiş olduğu birçok dini, sosyal, kültürel ve ekonomik hizmetler Osmanlı döneminde vakıflar aracılığı ile yürütülmüştür. Hatta eğitim ve sağlık hizmetleri ve alt yapı gibi günümüzde belediyelerin üstlendiği

¹¹³ Yıldız, *a.g.m.*, s. 977.

¹¹⁴ KVGMA. Küçük Vakfiye Defteri, hkm. 36, vr. 38b; VGMA. Defter No: 987, s. 280; KVGMA. TVD., 5, s.126.

¹¹⁵ Ünsal, *a.g.m.*, s. 581- 582.

¹¹⁶ Ünsal, *a.g.m.*, s. 581- 582.

birçok kamu hizmeti de vakıflar aracılığı ile yerine getirilmiştir. Bu nedenle Osmanlı Devleti'ni bir vakıf medeniyeti olarak tanımlamak mümkündür.

Kıbrıs coğrafi ve stratejik konumu, ayrıca askeri ve ticari önemi dolayısıyla asırlar boyunca Müslümanlarla Hristiyanlar arasında mücadele alanı olmuştur. Nihayet 1571'de Osmanlı hâkimiyetine girmesi ve ardından Osmanlı idari kurumlarının tesis edilerek Kıbrıs Beylerbeyliği'nin oluşturulması ve nihayet Anadolu'dan Türk-İslam ahalinin getirilerek yerleştirilmesiyle Kıbrıs, klasik bir Osmanlı eyaleti kimliğini kazanmıştır. Böylece adada vakıf sistemi de oluşmaya başlamıştır. Zira Anadolu'dan gelen halk, sadece fiziki bir varlık değil, aynı zamanda bir kültür ve medeniyet aktarımı görevini de üstlenmiştir. Dolayısıyla fetihten kısa bir süre sonra adada Osmanlı vakıf düzeninin oluşması için her türlü ortam hazırlanmıştır.

Nitekim 1571'de Osmanlı fethinden sonra Kıbrıs'ta adanın imar ve şenlendirilmesi ve bir Türk-İslam yerleşkesi haline gelmesi için ilk vakfın Sultan II. Selim adına Lefkoşa'da sur içindeki Aya Sofya (Selimiye) Camii'nin giderlerini karşılamak için kurulduğu ve bilahire Kıbrıs'ın fethine serdar tayin edilen Vezir Lala Mustafa Paşa, Kıbrıs Beylerbeyi Kaptan-ı Derya Cafer Paşa ve Baf Sancakbeyi Mehmet Bey bin Ebubekir gibi devlet adamı ve askerlerin kendi mülklerinden tahsis ettikleri gelirlerle adlarına vakıflar kurarak Osmanlı vakıf geleneğinin adada yaşatılmasına öncülük eden ilk temsilciler olduğu görülmektedir. Üç yüz yılı aşkın uzun bir süre Osmanlı hâkimiyetinde kalan adada görev yapan devlet görevlileri ve askerler ile hayırsever halkın kurdukları vakıflarla ada zaman içinde zengin bir vakıf varlığına sahip olmuştur. Arap Ahmet Paşa, Kaptan-ı Derya Cafer Paşa, Baf Sancakbeyi Mehmet Bey, Silahtar Mustafa Paşa, Alâiyeli Ebubekir Paşa gibi yöneticiler, ada halkına sadece adaletli bir yönetim sunmaya çalışmamışlar, aynı zamanda kendi gelirlerinden kurdukları su vakıflarıyla da ada halkının en önemli temel ihtiyacını sağlamaya çalışmışlardır.

Vakıf gelirleri ve hayrâtı bakımından zengin bir vakıf olan Lala Mustafa Paşa'nın Ömeriye Camii için kurduğu vakıf gelirlerinin dini hizmetler, örgün ve yaygın eğitim-öğretim, suyunun muhafazası ve ıslahı, suyun nakli ve belirli yerlere iletilmesi, han ve hamam yapımı gibi hizmetlere harcanması için ayrıldığı görülmektedir. Vâkıf, vakıfta görev alan kişilerin hangi şartlara sahip olması gerektiği ve bu görevleri karşılığında ne kadar ücret alacaklarını vakfiyesinde kayıt altına almıştır.

Bugün ismini Girne'de adını taşıyan Ağa Cafer Paşa Camii, Magosa'daki çeşme ve hamam ile yaşatan Kıbrıs Beylerbeyi Kaptan-ı Derya Cafer Paşa bin Abdülmennan, adada görev yaptığı yıllarda kurduğu dört vakıf ile fetihten sonra Kıbrıs'ta ilk vakıf kuran Osmanlı yöneticilerinden biri olmuştur. Cafer

Paşa vakfının hayrâtının merkezinde vâkıfın Girne’de yaptırdığı bugünkü Ağa Cafer Paşa Camii bulunmaktaydı. Ayrıca paşanın Lefkoşa’da Baf kapısı yakınlarında inşa ettirdiği mescit ile Girne’deki caminin alt katında bulunan sıbyân mektebi vakıf hayrâtı arasında yer almaktaydı. Vakfiyede vakfın idari personeli olan müteveli, nazır, katip ve câbi ile vakıf hayrâtı arasında yer alan yukarıda belirtilen cami, mescit ve sıbyân mektebinde görev yapan imam, müezzin, kayyım, muarriif, muallim, halife gibi görevlilerin ücretlerinin vakıf gelirlerinden ödenmesi şart koşulmuştur.

Vakfiyelerden de anlaşılacağı üzere Cafer Paşa’nın Kıbrıs’taki evkafının gelirlerinden kendi yaptırdığı hayır eserleri yanında, adadaki ve ada dışındaki birçok hayrâta da tahsisatta bulunulmuştur. Bugün Girne’de adını taşıyan cami, Magosa’daki çeşme ve hamam, Lefkoşa’da Aya Sofya (Selimiye) Camii yakınlarında garip ve kimsesizleri korumak için yaptırdığı iki katlı, otuz odalı Han-ı Atik olarak bilinen han, Lefkoşa’da Baf kapısı yakınlarında inşa ettirdiği mescit ile Girne’deki caminin alt katında bulunan sıbyân mektebi ve Magosa’ya getirdiği suyolları Cafer Paşa’nın kurduğu vakıflar vasıtasıyla adaya yaptığı önemli hizmet ve hayır eserleri arasında yer almaktadır.

Baf Sancakbeyi Mehmet Bey bin Ebubekir Vakfı’nın hayrâtı vakıf kayıtlarında *Mehmet Bey Ebubekir Camii*, *Aya Sofya Camii*; halk arasında ise *Cami-i Kebir*, *Büyük Cami*, *Ulu Cami*, *Yukarı Cami* ve *Orta Cami* adlarıyla bilinen, Baf’ta Ahtime Kasabası’nda aynı adı taşıyan hamamın üst başında yer alan cami ve caminin avlusunda on iki yetim çocuğun eğitim-öğretim görmesi için inşa edilen mektep ile vâkıf tarafından Baf’ta yaptırılan suyollarıydı. Vakfın akarları ise Baf Kazası’na bağlı Ahtime Kasabası ile Baf merkezdeki, cami ile aynı ismi taşıyan hamam, kahvehane, bahçe, tek katlı ve iki katlı iki ev, mahzen, dükkanlar, yaz-kış dönen dokuz su değirmeni ile bir yağ değirmeni, Baf ve Tuzla kazalarına bağlı vakfiyede isimleri belirtilen muhtelif köylerdeki arazi ve tarlalar ile harnup, pelit ve zeytin ağaçları gibi Mehmet Bey’in sahip olduğu pek çok emlak ve araziydi.

Yeni fethedilen yerlerin imar ve şenlendirilmesi ve buralarda yaşayan halkın bir takım temel ihtiyaçları ile sosyal hizmetlerin karşılanması hususunda Klasik dönemde Osmanlıların takip ettiği genel politika ve anlayış tarzı, fetihten sonra Kıbrıs için de geçerli olmuş ve adanın imar ve şenlendirilmesi ve Türk-İslam hüviyeti kazanması yolunda fetihten sonra muhtelif tarihlerde adada görev yapan yönetici ve askerler ile hayırsever halk tarafından cami, mescit, medrese, mektep, kütüphane, imaret, han, su yolu, sebil, çeşme gibi yapı ve tesisler ile eğitim-öğretim ve hayır kurumları yaptırılarak hizmetlerini yürütebilmeleri, varlıklarını ve devamlılıklarını sürdürebilmeleri için vakıflar kurulmuş ve bunlar zengin vakıflara bağlanmıştır.

1571’de Kıbrıs’ın fethi ile birlikte başta Osmanlı padişahı II. Selim ve Kıbrıs fatihi Vezir Lala Mustafa Paşa olmak üzere Osmanlı paşa ve yöneticileri ile hayırsever halk, sahip oldukları mülklerini vakfederek adada çok sayıda vakıf kurmuşlardır. Adada en üst rütbeli yöneticiler olarak farklı dönemlerde beylerbeyi, sancakbeyi, mütesellim ve muhassıl gibi devlet görevlerini icra eden bu yönetici ve askerler adadaki en büyük vakıfların kurucusu olmuşlardır. Kurulan bu vakıflar ise ada halkının sosyal, ekonomik, dini ve kültürel hayatında kuruldukları tarihten itibaren önemli hizmetleri gerçekleştirmiştir.

Sonuç olarak 1571’de Kıbrıs’ın fethinden hemen sonra Osmanlıların adada kurmuş olduğu en önemli teşkilatlardan biri vakıf teşkilatıdır. Kıbrıs’ta ilk vakıflar, Osmanlı fethi ile birlikte kurulmaya başlanmıştır. Nitekim Kıbrıs’ın fethi ile birlikte ilk örnek vakıflar, taşınmaz malların vakfedilmesi ile Osmanlı padişahı, paşaları, yöneticileri tarafından kurulmuş ve zamanla Müslüman-Türk halkın kurdukları vakıflar ile vakıf mallar artarak ada çapında büyük bir vakıf emlak varlığı meydana gelmiştir. Kıbrıs’ta kurulan vakıflar da diğer Osmanlı şehir ve kasabalarında olduğu gibi cami, mescit, mektep, medrese, imaret, tekke, kütüphane, su yolu, çeşme gibi hayrâtla (müessesât-ı hayriye), bunların devamlılıklarını sağlamak, ihtiyaçlarını karşılamak üzere çeşitli han, hamam, bedesten, dükkan, mahzen, hane, değirmen, çiftlik, bağ, bahçe, tarla, arazi gibi gayrimenkullerin ve para gibi menkul gelir getiren kaynakların akar (asl-ı vakf) olarak vakfedilmesiyle gerçekleşmiştir.

1571 Kıbrıs fetih harekâtıyla adada temeli atılan vakıflar, daha ilk yıllarda ifa ettiği dini hizmetlerin yanı sıra, toplumsal düzenin gerekleri ve ihtiyaçları doğrultusunda hizmetler vermek suretiyle kendisini kısa bir zamanda göstermiştir.

Üç yüz yılı aşan uzun Osmanlı döneminde adada Türkler tarafından kurulan vakıflar ve bu vakıflar tarafından yaşatılarak günümüze kadar gelen cami, mescit, medrese, mektep, han, hamam, çeşme, su yolu gibi birçok eser bugün Rumların hâkimiyetindeki Güney Kıbrıs Rum kesiminde bulunmaktadır.

Kaynaklar

I. Arşiv Kaynakları

A. Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA.)

VGMA. Defter No: 746, s. 163, sıra: 70 (14 Rebîü'l-evvel 987/11 Mayıs 1579).

VGMA. Defter No: 624, s. 208, sıra: 151 (10 Muharrem 1008/2 Ağustos 1599).

VGMA. Defter No: 624, s. 210, sıra: 152 (10 Receb 1010/4 Ocak 1602).

VGMA. Defter No: 624, s. 211, sıra: 153 (30 Muharrem 1016/27 Mayıs 1607).

VGMA. Defter No: 987, s. 278-281 (1 Safer 1001/7 Kasım 1592) .

B. Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.)

BOA. Mühimme 14, hkm. 837 (H. 26. Câ. 978/M. 26.10.1570).

BOA. Mühimme 16, s. 246, hkm. 479 (19 S. 979/13 Temmuz 1571).

BOA. Mühimme 16, s. 346, hkm. 611 (27 Câ. 979/17 Ekim 1571).

BOA. Mühimme 19, hkm. 669, s. 334- 337 (H. 13. Câ. 1980/M. 21. 09. 1572).

BOA. MAD. No: 5675.

C. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi (TKGM. KK.)

TKGM. KK. No: 64 (10 Cemâziye'l-âhir 980/18 Ekim 1572).

D. Kıbrıs Vakıflar İdaresi Genel Müdürlüğü Arşivi (KVGMA.)

KVGMA. Kara Kaplı Vakfiye Kayıt Defteri, 4, hüküm 44, vr. 59-62 (10 Rebü'l-evvel 998/17 Ocak 1590).

KVGMA. Küçük Vakfiye Defteri, hkm. 36, vr. 37b-39b (1 Safer 1001/7 Kasım 1592).

KVGMA. TVD. (Transkripsiyonlu Vakfiye Defterleri), 5, s. 121- 131 (1 Safer 1001/7 Kasım 1592).

E. Kıbrıs Şer'iyeye Sicilleri (KŞS.)

KŞS. Defter No: 1, s. 98.

II. Basılı Arşiv Kaynakları

Kıbrıs Tahrir Defterleri: Mufassal, İcmâl ve Derdest Tıpkıbasım, Hazırlayanlar: Halil İnalıcık, Mehmet Yıldırım, Songül Kadioğlu, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayın No: 5, Ankara 2013.

III. Araştırma ve İncelemeler

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, T.T.K. Yayınları, Ankara 1988.

ALASYA, Halil Fikret, *Kıbrıs Tarihi ve Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara 1964.

ALASYA, Halil Fikret, *Tarihte Kıbrıs*, Kıbrıs Türk Kültür Derneği, Lefkoşa 1988.

ALKAN, Mustafa, "Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs Vakıfları: Kıbrıs'ta Vakıf, imar ve İskân", *Tarihte Kıbrıs (İlk Çağlardan 1960'a kadar)*, C. II, Editör: Osman Köse,

- Akdeniz Karpaz Üniversitesi, D9okuz10beş Reklam Organizasyon Matbaacılık, İmak Ofset, İstanbul 2017, s. 797-808.
- ALTAN, M. Haşim, *Belgelerle Kıbrıs Türk Vakıflar Tarihi (1571-1974)*, C. 1-2, Kıbrıs Vakıflar İdaresi Yayını, Kıbrıs 1986.
- ALTAN, M. Haşim, *Kıbrıs'ta Türk Malları, I- II*, Kastaş Yayınevi, İstanbul 2001.
- ARMAĞAN, Abdüllatif, "Baf Sancakbeyi Mehmet Bey'in Kıbrıs'ta Kurduğu Vakıf ve Vakfiyesi", *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Uluslararası Sempozyum/ the Ottoman Period in Cyprus International Symposium, Bildiriler*, Editörler: Mehmet Mahfuz Söylemez, İbrahim Çapak, Halil Ortakçı, Bağcılar Belediyesi Başkanlığı Kültür Yayınları Dizisi No: 288, Seçil Ofset, İstanbul 2016, s. 156-189.
- ARMAĞAN, Abdüllatif, "Kemer-Edremit Voyvodası el-Hâc Ali Ağa bin el-Hâc Ahmet Ağa'nın Kemer-Edremit'te Kurduğu Vakıf ve Vakfiyesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı 42/Güz 2017, s. 1- 46.
- ASLANAPA, Oktay, *Kıbrıs'ta Türk Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1975.
- ATALAY, Talip, *Geçmişten Günümüze Kıbrıs, İdari Yapılanma ve Din Eğitimi*, Mehir Yayınları No: 7, 1. baskı, Konya 2003.
- BARIŞ, Ayer, "Kıbrıs Vakıflarının Bugünkü Durumu ve Vakıflar İdaresinin Fonksiyonları", *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Türk Kültürü*, sayı. 335, yıl. XXIX (Mart 1991), s. 172-182.
- BERKİ, A. Himmet, "Vakıf Kuran İlk Osmanlı Padişahı", *Vakıflar Dergisi*, 5, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1962, s. 127-129.
- ÇEVİKEL, Nuri, *Kıbrıs Eyaleti: Yönetim, Kilise, Ayan ve Halk (1750-1800)/Bir Değişim Döneminin Anatomisi*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Gazimağusa 2000.
- ÇINAR, Hüseyin, Miyase Koyuncu Kaya, *Vakıflar Kaynakçası*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2015.
- DEMİRTAŞ, H. Necati, *Fetvâlarla Osmanlı Vakıfları*, Akıl Fikir Yayınları, İstanbul 2019.
- DEMİRYÜREK, Mehmet, "Kıbrıs Şer'îye Sicillerine Göre XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Kıbrıs'ta Kurulan Para Vakıfları (Vakf-ı Nükûd)", *Turkish Studies*, 6/1, Winter 2011, s. 965-984.
- DEMİRYÜREK, Mehmet, H. İbrahim Cellatoğulları, Deniz Arıcı, "4 Mart 1612-20 Nisan 1613 Tarihli Sultan II: Selim Vakfı Muhasebe Defteri Üzerine Bir İnceleme", *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları*, Editör: Mehmet Mahfuz Söylemez, Editör Yardımcısı: Halil Ortakçı, Birinci baskı, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, YDÜ Matbaası, Lefkoşa 2017, s. 151-168.

- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara 1984.
- DİNÇ, Güven, Cemil Çelik, Osmanlı Dönemi Kıbrıs Su Vakıfları (1571-1878), *Mediterranean Journal of Humanities*, II/1, 2012, s. 37- 59.
- DÜNDAR, Recep, *Kıbrıs Beylerbeyliği (1570-1670)*, (İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi), Malatya 1998.
- ERDOĞRU, M. Akif, “Kıbrıs’ın Türkler Tarafından Fethi ve İlk İskan Teşebbüsü”, *Kıbrıs’ın Dünü-Bugünü Uluslararası Sempozyumu (Gazi Magusa, 28 Ekim-2 Kasım 1991)*, Ankara 1993, s. 45- 57.
- ERDOĞRU, M. Akif, *Kıbrıs’ta Osmanlılar II*, Galeri Kültür Yayınları, Lefkoşa 2009.
- ERDÖNMEZ, Celal, Şer‘iyye Sicillerine Göre Kıbrıs’ta Toplum Yapısı (1839-1856), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 2004.
- ERGENÇ, Özer, *XVI. Yüzyılın Sonlarında Bursa Yerleşimi, Yönetimi, Ekonomik ve Sosyal Durumu Üzerine Bir Araştırma*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2006.
- ERTEM, Adnan, “Osmanlı’da ve Günümüzde Vakıf Müessesesi”, *Osmanlı Medeniyeti Siyaset, İktisat, Sanat*, haz. Coşkun Çakır, Üçüncü basım, Klasik Yayınları, İstanbul 2012, s. 25-35.
- JENNINGS, Ronald C., *Christians and Muslims in Ottoman Cyprus and the Mediterranean World, 1571-1640*, New York 1993.
- GAZİOĞLU, Ahmet C., *Kıbrıs’ta Türkler (1570-1878), 308 yıllık Türk Dönemine Yeni Bir Bakış*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi (CYREP), Lefkoşa 1994.
- GENCA, Elif, Osmanlı Hukukunda Vakıfların Denetimi (Evkaf-ı Hümayun Nezareti), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası (İÜHF.M.), LXXII/1, 2014, s. 531- 554.
- GÜNAY, Hacı Mehmet, “Vakıf”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 42, İstanbul 2012, s. 475-479.
- İNALCIK, Halil, “Ottoman Policy and Administration in Cyprus After the Conquest”, *Kıbrıs Tahrir Defterleri: Mufassal, İcmâl ve Derdest Tıpkıbasım*, Hazırlayanlar: Halil İnalcık, Mehmet Yıldırım, Songül Kadioğlu, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşiv Dairesi Başkanlığı Yayın No: 5, Ankara 2013, s. 23-34.
- KARA, Adem, Cemil Çelik, “Kıbrıs’ta Vakıf Yönetimi ve Denetimi Sorunu”, *Turkish Studies*, 3/3, 2011, s. 161- 175.
- KARA, Adem, “Kıbrıs Vakıflarının Önemi ve Kapudan Cafer Paşa Vakfiyesi”, *Musa Çadircı’ya Armağan*, Yayına Hazırlayanlar: Selda Kılıç, Bekir Koç, Tülay Ercoşkun, Bigin Kültür Sanat Yayınları, Ankara 2012, s. 207- 229.

- KARAKAYA, Ebru, “Kıbrıs-Mimari”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 25, Ankara 2002, s. 383-392.
- Kıbrıs Vakıflar İdaresi, Kurumsal Arkaplan Raporu I*, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı (Tepav), 11.08.2014.
- KORKMAZER, Sıddık, *Lala Mustafa Paşa ve Kıbrıs'taki Vakıfları*, (Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı, İslam Tarihi Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Busra 2014.
- KORKMAZER, Sıddık, “Lala Mustafa Paşa'nın Kıbrıs Vakıfları”, *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Uluslararası Sempozyum/ the Ottoman Period in Cyprus International Symposium, Bildiriler*, Editörler: Mehmet Mahfuz Söylemez, İbrahim Çapak, Halil Ortakçı, Bağcılar Belediyesi Başkanlığı Kültür Yayınları Dizisi No: 288, Seçil Ofset, İstanbul 2016, s. 190-204.
- KORKMAZER, Sıddık, “Frenk Cafer Paşa'nın Kıbrıs'ta Kurduğu İlk Vakfı ve Hizmetleri”, *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları*, Editör: Mehmet Mahfuz Söylemez, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, YDÜ Matbaası, Lefkoşa 2017, s. 257-278.
- KÖPRÜLÜ, M. Fuad, “Vakıf Müessesesinin Hukukî Mâhiyeti ve Tarihi Tekâmülü”, *Vakıflar Dergisi*, 2, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1942, s. 1- 35.
- Kur'ân-ı Kerîm, Âl-i İmrân*, 3/92.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., *Osmanlı Belgelerinin Dili (Diplomatik)*, İlaveli 3. baskı, T.T.K. Yayınları, Ankara 2013.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, Yay. Hazırlayan: Nuri Akbayar, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman, C. II, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1996.
- ORTAYLI, İlber, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, 6. baskı, Cedit Neşriyat, Ankara 2017.
- Osmanlı İdaresinde Kıbrıs (Nüfusu-Arazi Dağılımı ve Türk Vakıfları)*, (Yayına Hazırlayanlar: Hacı Osman Yıldırım, Vahdettin Atik, Murat Cebecioğlu, Hasan Çağlar, M. Yahya Okutan, Mustafa Serin, Osman Uslu, Fuat Yavuz, Numan Yekeler, İsmail Yücedağ), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- Ömer Hilmi Efendi, *İthaf-ül-Ahlâf Fî Ahkâm-il-Evkaf*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1977.
- ÖNDER, Mehmet, “Kıbrıs Türk Vakıfları ile İlgili Yeni Bilgiler”, *Üçüncü Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi, 13-17 Kasım 2000*, Cilt IV/ Halkbilim ve Çeşitli Konular, Yayına Hazırlayan: İsmail Bozkurt, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Kıbrıs Araştırmaları Merkezi Yayınları: 16, Doğu Akdeniz Üniversitesi Basımevi, Gazi Mağusa-Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti 2000, s. 345-349.

- ÖZBİLGİN, Erol, *Bütün Yönleriyle Osmanlı, Âdâb-ı Osmâniyye*, İz Yayıncılık, 6. baskı, İstanbul 2014.
- ÖZÇELİK, İsmail, *Devlet-i Aliyye 'nin Kamusal Düzeni ve Kurumları*, Gazi Kitabevi Tic. Ltd. Şti., Ankara 2014.
- ÖZGÜDENLİ, Osman Gazi, "Vakfiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, 42, İstanbul 2012, s. 465-467.
- ÖZKUL, Ali Efdal, *Kıbrıs 'ın Sosyo-Ekonomik Tarihi, 1726-1750*, İletişim Yayınları, İstanbul 2005.
- ÖZORAN, Beria Remzi, "Kıbrıs Adasında Bekir Paşa Vakfı", *Vakıflar Dergisi*, 16, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1982, s. 27-29.
- ÖZTÜRK, Nazif, *Menşe 'i ve Tarihi Gelişimi Açısından Vakıflar*, 1. baskı, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 1983.
- ÖZTÜRK, Nazif, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1995.
- SAĞLAM, Nevzat, "Arşiv Kaynaklarına Göre Beylerbeyi Frenk Cafer Paşa'nın Kıbrıs'taki Vakıfları", *Osmanlı Döneminde Kıbrıs Vakıfları*, Editör: Mehmet Mahfuz Söylemez, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, YDÜ Matbaası, Lefkoşa 2017, s. 211-256.
- SAHİLLİOĞLU, Halil, "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ın İlk Yılı Bütçesi", *Belgeler*, IV/7-8, Ankara 1967, s. 1- 34.
- SERTOĞLU, Midhat, *Osmanlı Tarih Lügatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986.
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, 3. baskı, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989.
- TOPAL, Mehmet, "Lefke'de Osmanlı Vakıfları", *Tarihte Kıbrıs (İlk Çağlardan 1960'a kadar)*, C. II, Editör: Osman Köse, Akdeniz Karpaz Üniversitesi, D9okuz10beş Reklam Organizasyon Matbaacılık, İmak Ofset, İstanbul 2017, s. 705-724.
- TURAN, Ahmet Nezihi, *XVI. Yüzyılda Ruha (Urfa) Sancağı*, T.T.K. Yayınları, Ankara 2012.
- ÜLKEN, Hilmi Ziya, "Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği", *Vakıflar Dergisi*, 9, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1971, s. 13-37.
- ÜNSAL, Rauf, "Kıbrıs Vakıflarının Kuruluşundan Bu Yana Gelişimi", *Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü*, sayı. 330, yıl. XXVIII (Ekim 1990), s. 577- 590.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Vakıf", *İslâm Ansiklopedisi*, 13, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1986, s. 153-172.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin, "Vakıf –Tarih-", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA.)*, 42, İstanbul 2012, s. 479- 486.

YILDIZ, Netice, “Kıbrıs’ta Osmanlı Kùltür Mirasına Genel Bir Bakış”, *Tùrkler*, 19, ed. Hasan Celal Gùzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Tùrkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 966-993.

YÜKSEL, Hasan, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü (1585-1683)*, Sivas, 1998.